

Οι τύποι θρησκευτικών τρόπων ζωής

Μία από τις μελέτες που συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο
[Essential Writings: Mother Maria Skobtsova](#)

(Κείμενα Ουσίας: Μητέρα Μαρία Σκόμπτσοβα) του εκδοτικού
οίκου Orbis Books.

Η **Μητέρα Μαρία Σκόμπτσοβα**, μάρτυρας των στρατοπέδων συγκέντρωσης των Ναζί, μοναχή και διανοούμενη των αρχών του 20ου αιώνα, συνέγραψε μια ενορατική μελέτη με τίτλο "Οι τύποι των θρησκευτικών τρόπων ζωής", στην οποία αναλύει τους πέντε τρόπους που θρησκεύεται κανείς, ήτοι: ο "ιδρυματικός", ο προσκολλημένος στα τυπικά, ο αισθητικός, ο ασκητικός, καθώς και ο ιδανικός τρόπος - ο ευαγγελικός (ή, ο τρόπος του Ευαγγελίου). Αν και είναι εύκολο να δείχνει κανείς με το δάχτυλο και να κατηγοριοποιεί ορισμένες εκκλησίες ή ομάδες ως "τάδε" και "δείνα" είδους, αυτό που είναι πραγματικά ενδιαφέρον (και τρομακτικό!) είναι το πόσο εύκολα η ίδια παραδέχεται πώς είναι να πέσει κανείς σε αυτούς τους ανακριβείς και επικίνδυνους τρόπους με τους οποίους μπορεί να φαντάζεται την Εκκλησία.

Η Μητέρα Μαρία Σκόμπτσοβα απεβίωσε την Μεγάλη Παρασκευή του έτους 1945, στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως του Ravensbrück, κοντά στο Βερολίνο. Το "έγκλημα" αυτής της Ορθόδοξης μοναχής και Ρωσίδας πρόσφυγος ήταν η προσπάθειά της να σώζει Εβραίους και άλλους που

εδιόκοντο από τους Ναζί στην υιοθετημένη πόλη της, το Παρίσι, όπου το 1932 είχε ιδρύσει έναν οίκο φιλοξενίας. Η ακόλουθη μελέτη γράφτηκε το 1937 και ανακαλύφθηκε το 1996 από την Ελένη Klepinin-Arjakovsky, στο αρχείο του S. B. Pilenko. Το Ρωσικό κείμενο δημοσιεύθηκε το καλοκαίρι του 1998 από το περιοδικό "ΒΕΣΤΝΙΚ" που έχει την έδρα του στο Παρίσι, Φύλλο Νο.176 (II-III 1997), σελ. 5-50, και είναι επίσης αναρτημένο στην ιστοσελίδα Άγιος Φιλάρετος της Μόσχας, στο: <http://www.stphilaret.org/types.html>.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΒΙΟΥ

Όταν, την Μεγάλη Τεσσαρακοστή του 1932, ο Μητροπολίτης Ευλόγιος δέχθηκε τους μοναχικούς όρκους της Ελισαβέτας Σκόμπτσοβα στην εκκλησία του Αγίου Σεργίου στο Παρίσι, πολλοί σκανδαλίσθηκαν. Στο κάτω-κάτω, αυτή η γυναίκα ήταν δύο φορές διαζευγμένη, είχε αποκτήσει ένα νόθο παιδί από άλλον άνδρα, είχε αριστερές πολιτικές συμπάθειες και γενικά, όπως και να το εξέταζε κανείς, ήταν μοναδική περίπτωση. Κατά την ομολογία της, έλαβε το όνομα Μαρία σε ανάμνηση της Αγίας Μαρίας της Αιγυπτίας, μιας πόρνης που έγινε ερημίτισσα και άκρως ασκητική. Ως θρησκευόμενο πρόσωπο, η Μητέρα Μαρία συνέχισε να σκανδαλίζει, σαν γνήσια "δια Χριστόν Σαλή". Το "αγγελικό σχήμα" της ήταν συνήθως γεμάτο λεκέδες από τα λίπη της κουζίνας και τις μπογιές από το εργαστήρι της. Σύχναζε σε μπαρακία αργά την νύχτα. Φαινόταν να έχει ελάχιστη υπομονή με τις μακροσκελείς Ορθόδοξες λειτουργίες, και τις αυστηρές και συχνές νηστείες έμοιαζε να τις θεωρεί βαρύ φορτίο. Και - τι φρίκη! - κάπνιζε και δημοσίως, φορώντας το ράσο!

Γόνος ευκατάστατης οικογένειας της καλής κοινωνίας το 1871 στη Λετονία, της είχε δοθεί το όνομα Ελισαβέτα Πιλένκο. Ο πατέρας της απεβίωσε όταν εκείνη ήταν στην εφηβεία, και έκτοτε ενστερνίστηκε τον αθεϊσμό. Το 1906 η μητέρα της πήρε την οικογένεια στην Αγία Πετρούπολη. Εκεί συνδέθηκε με ριζοσπαστικούς κύκλους διανοουμένων. Το 1910 παντρεύτηκε ένα Μπολσεβίκο ονόματι Ντιμίτρι Κουζμίν-Καράβιεφ. Κατά το διάστημα αυτό της ζωής της ασχολήθηκε ενεργά με τους λογοτεχνικούς κύκλους και έγραψε αρκετή ποίηση. Το πρώτο της βιβλίο, "Σκυθικά Θραύσματα", ήταν μια συλλογή ποιημάτων αυτής της περιόδου. Μέχρι να έρθει το 1913, ο γάμος της με τον Ντιμίτρι είχε τελειώσει. Μέσω της μελέτης της ανθρωπίνης φύσης τού Ιησού, άρχισε να έλκεται πίσω στον Χριστιανισμό. Μετακόμισε - τώρα πλέον με την κόρη της την Γκαϊάνα - στον Νότο της Ρωσίας, όπου αυξήθηκε και η θρησκευτική της προσήλωση. Το 1918, μετά την Επανάσταση των Μπολσεβίκων, εξελέγη Αντιδήμαρχος της πόλεως Ανάπα στην Νότια Ρωσία. Όταν ο Λευκός Στρατός κατέλαβε την Ανάπα, ο Δήμαρχος έφυγε εσπευσμένα και εκείνη έγινε Δήμαρχος της πόλεως. Ο Λευκός Στρατός την δίκασε επειδή είχε υπάρξει Μπολσεβίκα. Όμως ο δικαστής ήταν ένας παλιός της καθηγητής, ο Δανιήλ Σκόμπτσοβ, και έτσι απαλλάχθηκε. Σύντομα οι δυο τους ερωτεύθηκαν και παντρεύτηκαν. Σύντομα όμως άρχισε πάλι να αλλάζει το πολιτικό ρεύμα. Για να αποφύγει τον κίνδυνο, η Ελισαβέτα, ο Δανιήλ, η Γκαϊάνα και η μητέρα της Ελισαβέτα, Σοφία, έφυγαν από την χώρα. Η Ελισαβέτα ήταν έγκυος στο δεύτερο παιδί της. Ταξίδεψαν πρώτα στην Γεωργία (όπου γεννήθηκε ο γιος της ο Γιούρι) και μετά στην Γιουγκοσλαβία (όπου γεννήθηκε η κόρη της Αναστασία). Τελικά έφθασαν στο Παρίσι το 1923. Σύντομα η Ελισαβέτα αφιερώθηκε σε θεολογικές σπουδές και κοινωνικά έργα. Το 1926, η Αναστασία πέθανε από γρίπη - γεγονός που ράγισε την καρδιά της οικογένειας. Την Γκαϊάνα την έστειλαν σε σχολείο του Βελγίου, εσώκλειστη. Σύντομα μετά, ο γάμος του Δανιήλ και της Ελισαβέτα άρχισε να διαλύεται. Ο Γιούρι κατέληξε να ζει με τον Δανιήλ, ενώ η Ελισαβέτα μετακόμισε στο κέντρο του Παρισιού, για να εργασθεί πιο άμεσα με εκείνους που είχαν περισσότερη ανάγκη. Ο επίσκοπός της την ενθάρρυνε να δώσει τους μοναχικούς όρκους για να γίνει μοναχή. Το 1932, με την έγκριση του Δανιήλ Σκόμπτσοβ, εγκρίθηκε η "Εκκλησιαστική Πράξη χωρισμού", και τελικά πήρε τους μοναχικούς όρκους. Το όνομα που πήρε στην κουρά της ήταν Μαρία. Αργότερα,

έστειλαν τον π. Δημήτριο Κλεπίνιν να γίνει προϊστάμενος του ιδρύματος εκείνου.

Στα γραπτά της η Μητέρα Μαρία εκφράζει εκείνο που προσπαθούσε να βιώσει. Έχοντας πάρει τους μοναχικούς όρκους - που τους θεωρούσε ένα μέσον για να προσηλωθεί αμετάκλητα στην κλήση της μέσα στην Εκκλησία - ενοικίασε ένα κτίριο που έγινε το μοναστήρι της, και καταφύγιο για τους απόβλητους της κοινωνίας. Ήταν ένας τόπος με πόρτα ανοιχτή για τους πρόσφυγες, τους ενδεείς και τους μοναχικούς. Σύντομα έγινε και κέντρο για πνευματική και θεολογική συζήτηση. Για την Μητέρα Μαρία, αυτά τα δυο στοιχεία - διακονία των φτωχών και θεολογία - πήγαιναν χέρι-χέρι. Ένας παρατηρητής είχε περιγράψει αυτό το "μοναστήρι" ως **"ένα περίεργο πανδαιμόνιο: '...έχουμε νεαρά κορίτσια, τρελούς, εξόριστους, άνεργους εργάτες, και, αυτή τη στιγμή, την χορωδία της Ρωσικής Όπερας και την Γρηγοριανή χορωδία του Dom Malherbe, ενός ιεραποστολικού κέντρου, και τώρα, έχουμε και λειτουργίες μέρα-νύχτα στο παρεκκλήσι...'** Το Μοναστήρι φιλοξενούσε ομιλίες και συζητήσεις, με ομιλητές από το Ινστιτούτο του Αγίου Σεργίου. Οι πολύ έντονες πνευματικές πεπιοθήσεις της Μητέρας Μαρίας δεν την εμπόδισαν να οργανώνει και σε μεγάλη κλίμακα. Ίδρυσε ένα σανατόριο για στερημένους ανθρώπους που υπέφεραν από φυματίωση, και υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την εκκίνηση της "Orthodox Action" (Ορθόδοξη Δράση), μια οργάνωση με πολλαπλές αγαθοεργίες.

Όταν τα Γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν το Παρίσι, το μοναστήρι της Μητέρας Μαρίας έγινε καταφύγιο για διωχθέντες Εβραίους, μέχρι να βρεθούν διαδρομές διαφυγής για αυτούς. Σε όσους το ζητούσαν, τους προμήθευε με πλαστά πιστοποιητικά Βαπτίσεως. Οι Ναζί κάποτε ανακάλυψαν τι γινόταν. Η Μητέρα Μαρία, ο γιος της Γιούρι, ο προϊστάμενος Ιερέας του παρεκκλησίου και ο λαϊκός διαχειριστής τέθηκαν υπό κράτηση και τους έστειλαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μόνο ο λαϊκός επιβίωσε. Όσοι γνώρισαν την Μητέρα Μαρία στα στρατόπεδα ήσαν μάρτυρες του κουράγιου, της ελπίδας και της αισιοδοξίας που μετέδιδε στους άλλους, κάτω από τις χειρότερες δυνατών συνθήκες. Η ημερομηνία και οι συνθήκες του θανάτου της δεν είναι βέβαιες. Υπάρχουν αναφορές πως το όνομά της εμφανίστηκε σε κατάλογο εκείνων που οδηγήθηκαν στους θαλάμους αερίων την 31η Απριλίου 1945, και πως η ίδια είχε προσφερθεί να πάρει την θέση μιας νεαρής Πολωνής, όμως αυτό δεν έχει επιβεβαιωθεί πλήρως.

Η Μαρία Σκόμπσοβα ανήκει όντως σύμφωνα με την παράδοση σε εκείνους τους "δια Χριστόν Σαλούς", οι οποίοι καλούν την Εκκλησία να στραφεί προς την πραγματική Της αποστολή, οι οποίοι απογυμνώνουν όλες τις παραισθήσεις και πλάνες, οι οποίοι αποτελούν ένδειξη αντίφασης σε ό,τι αποκαλείται ανθρώπινη σύνεση και ανθρώπινη "ευπρέπεια". Μας προκαλεί, μέσα στην αδιαφορία μας και την ατομική μας ευχαρίστηση, στα ημίμετρά μας και την στείρα ευσέβεια. Σφυροκοπά με βαρειά την -δυστυχώς επικρατούσα- αναζήτηση προσωπικής εκπλήρωσης, αρμονίας, ειρήνης και ικανοποίησης μέσα από την θρησκεία. Αλλά δεν θα ήταν Ορθόδοξη, αν ο θάνατος και το μαρτύριο είχαν τον τελευταίο λόγο· διότι, επειδή ακριβώς κατέβηκε στην Κόλαση και άφησε τον Εαυτό της να χαθεί ανάμεσα στους άθεους, η Ζωή νίκησε το κράτος του θανάτου. Όπου εισήλθε η Ζωή, εκεί δεν μπορεί πλέον να εισέλθει ο θάνατος. Μέσα από Τάφο ακτινοβολεί η δόξα της Αναστάσεως.

Η Αγιότητα της Μητέρας Μαρίας αναγνωρίστηκε με πράξη της Αγίας Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου την 16η Ιανουαρίου 2004. Η [αγιοκατάταξη της Μητέρας Μαρίας](#), μαζί με τον π. Δημήτριο, τον Γιούρι και τον Ηλία Φονταμίνσκυ τελέσθηκε στον Καθεδρικό Ναό του Αγίου Αλεξάνδρου Νέβσκυ στο Παρίσι την 1 και 2 Μαΐου 2004. Εορτάζεται η μνήμη τους την 20η Ιουλίου.

Οι τύποι των θρησκευτικών τρόπων ζωής

Αν μελετήσουμε προσεκτικά την ιστορική κατάσταση στην οποία βρισκόμαστε - ή, πιο σωστά, εκείνους τους τύπους της ευσέβειας που η σημερινή μας κατάσταση έχει παράξει - θα μπορέσουμε να διακρίνουμε, αντικειμενικά και απαθώς, τις διάφορες κατηγορίες των ανθρώπων οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται με τον ίδιο τρόπο το θρησκευτικό κάλεσμα του κάθε ατόμου. Η κάθε κατηγορία έχει τα δικά της θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά, και είναι πολύ πιθανό πως μόνο το άθροισμά τους θα μπορούσε να μας δώσει μια σωστή περίληψη της πολύπλευρης φύσης της Χριστιανικής ζωής. Από την άλλη όμως, όταν ταξινομούμε τους τύπους της θρησκευτικής ζωής εντός της Ορθοδοξίας, πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψιν πως, μαζί με τους εντελώς διακριτούς εκπροσώπους του ενός ή του άλλου τύπου, η πλειοψηφία των ανθρώπων αποτελείται από κάποιο είδος συνδυασμού δύο ή ακόμα και περισσοτέρων τύπων θρησκευτικής ζωής. Είναι πολύ δύσκολο να μείνει κανείς μέσα στα πλαίσια της αμεροληψίας και αντικειμενικότητας όταν ταξινομεί και προσδιορίζει αυτούς τους τύπους, διότι στην πραγματικότητα το κάθε άτομο προσελκύεται από την δική του αντίληψη περί Χριστιανισμού και απωθεί οποιαδήποτε άλλη κατανόηση που δεν είναι δική του. Στο άρθρο αυτό, το μόνο που μπορώ να πω είναι πως επιθυμώ να κάνω ό,τι μου είναι δυνατόν για να αποφύγω μια τέτοια μεροληψία.

Οι πέντε τύποι

Αν τυχόν παρατηρώντας Ορθοδόξους πιστούς ξεκινήσετε συζήτηση μαζί τους και διαβάσετε τα διάφορα Ορθόδοξα βιβλία και περιοδικά που είναι αφιερωμένα σε θρησκευτικά θέματα, αμέσως θα σας κάνει εντύπωση η απίστευτα πολύπλευρη κατανόηση που έχουν περί της πνευματικής ζωής. Αν όμως μπει κανείς στον κόπο να ταξινομήσει αυτή την ποικιλία σε κάπως σαφείς κατηγορίες, τότε θα έλεγα πως αυτή την δεδομένη στιγμή υπάρχουν εντός της Ορθοδοξίας πέντε τύποι ευσέβειας: (1) ο **"ιδρυματικός"** τύπος, (2) ο **τυπολατρικός**, (3) ο **αισθητικός**, (4) ο **ασκητικός** και (5) ο **ευαγγελικός**.

Σίγουρα μια τέτοια ταξινόμηση είναι ως ένα βαθμό αυθαίρετη. Η ζωή είναι απείρως πιο σύνθετη, και είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν άλλες κατηγορίες, τις οποίες εγώ δεν μπόρεσα να διακρίνω. Όμως ακόμα και αυτή η αυθαίρετη ταξινόμηση είναι μεγάλη βοήθεια, προκειμένου να κατανοήσουμε πολλά γεγονότα της ζωής μας. Ως ένα βαθμό, μας επιτρέπει επίσης να κατανοήσουμε τις προσωπικές συμπάθειες και αντιπάθειες - το πνευματικό μονοπάτι μας. Κάθε πνευματικό μονοπάτι έχει την δική του - ορισμένες φορές αρκετά πολύπλοκη - ιστορία, την δική του γένεση, και που καθορίζεται από τις ποικίλες συνθήκες της προέλευσής του. Ο άνθρωπος βρίσκεται μέσα σε κάποια ομάδα, όχι μόνο ως αποτέλεσμα κάποιας εσωτερικής τάσης, αλλά και επειδή ως ένα βαθμό είναι προκαθορισμένος γι' αυτό εξ αιτίας του περιβάλλοντος απ' όπου προέρχεται, από την ανατροφή του, την μόρφωσή του και άλλες επιρροές. Θα επιδιώξω να περιγράψω την κάθε κατηγορία,

από την σκοπιά της ιστορικής της προέλευσης, τα ηθικά της γνωρίσματα, τον τρόπο ζωής της (ακόμα και τις ειδικές ικανότητες), την έκταση της εξάπλωσής της, την δημιουργική δυνατότητα που εμπεριέχει, και την σχέση της με τα τρέχοντα προβλήματα της ζωής της Εκκλησίας.

1ος τύπος: της "ιδρυματικής" ευσέβειας

Η Ρωσική μετανάστευση κύλησε προς την Ευρώπη, θα έλεγε κανείς πριν καν κρυώσει μετά από τον αγώνα της, συνεχίζοντας να βράζει με παθιασμένη οργή αφού στερήθηκε τα ιδανικά εκείνης της μεγάλης Ρωσικής χώρας - της "Λευκής" ιδέας κλπ... Κουβαλούσε μαζί της, όχι μόνο τις θλιβερές αποσκευές της, όχι μόνο τις ξιφολόγχες της και τα στρατιωτικά λάβαρα, αλλά και τους φορητούς Ναούς της, με εικονοστάσια φτιαγμένα από πανί τεντωμένο πάνω σε ξύλινα πλαίσια, τα ιερά σκεύη και τα άμφια. Και, έχοντας φτάσει σε ξένο χώμα, έστησε όχι μόνο παρακλάδια της Ένωσης των Ενόπλων Δυνάμεων, αλλά και δικές της εκκλησίες. Για πολλούς, η Εκκλησία ήταν μια ζωτική ανάγκη για την ψυχή τους. Για πολλούς, ένα είδος αναπόφευκτου γνωρίσματος της ιδέας της Ρωσίας ως Μεγάλης Δυνάμεως, χωρίς την οποία θα ήταν δύσκολο να μιλούν για εθνικισμό, πίστη στις παραδόσεις και τα θεσπίσματα του παρελθόντος. Η Εκκλησία ήταν ένα αξιόπιστο και αναγνωρισμένο πολιτικό και πατριωτικό σύμβολο. Περιέργως, το εσωτερικό της νόημα δεν προσέλκυε πολλή προσοχή. Το σημαντικό ήταν να μνημονεύονται οι επέτειοι των τραγικών θανάτων των εθνικών ηρώων η οι επέτειοι της ιδρύσεως λαμπρών συνταγμάτων στρατού. Στην εκκλησία ήταν δυνατό να οργανώνονται κατανυκτικές, νηφάλιες επιδείξεις ενότητας και πίστης. Μπορούσε κανείς να συμμετάσχει σε Λειτουργίες παρακλήσεων υπέρ των κεκοιμημένων, να γονατίζει στο ένα γόνατο όταν ψάλλεται το "Αιωνία η μνήμη" (Σημ.: το γονάτισμα στο ένα γόνατο αντί των δύο ήταν η αποδεκτή στρατιωτική στάση, που εμιμείτο με ενθουσιασμό από τα αγόρια και οποιονδήποτε άνδρα που είχε την παραμικρή - πραγματική ή φανταστική - σχέση με το στρατιωτικό), να περιστοιχίζουν τον εκάστοτε παρευρισκόμενο ανώτατο αξιωματικό. Πολύ συχνά, δαπανούσαν μεγάλες ποσότητες ευφύιας και ενέργειας για την κατασκευή ενός θυμιατού ή για ένα επτάστηλο μανουάλι από άδεια κονσερβοκούτια τροφίμων, ή για να μετατρέψουν μια ετοιμόρροπη παράγκα σε ναό. Η ύπαρξη της Εκκλησίας ήταν ουσιώδης, όμως τα κίνητρα για την ανάγκη αυτή είχαν συχνά ένα μάλλον εθνικιστικό παρά εκκλησιαστικό χαρακτήρα.

Αν προσπαθήσουμε να ανακαλύψουμε την προέλευση μιας τέτοιας στάσης, δεν θα δυσκολευθούμε να βρούμε τις ρίζες της μέσα στην προηγούμενη εκκλησιαστική εποχή, την λεγόμενη "Συνοδική Περίοδο" της Εκκλησίας. Από τον καιρό του Μεγάλου Πέτρου, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία μας είχε καταστεί γνώρισμα του δεσποτικού Ρωσικού Κράτους, ένα τμήμα ανάμεσα στα άλλα τμήματά του, και είχε πάρει την θέση Της μέσα στο σύστημα των κρατικών ιδρυμάτων, απορροφώντας μέσα Της τις κυβερνητικές ιδέες, εμπειρίες και την γεύση της δύναμης. Το Κράτος αυτό Της εξασφάλιζε προστασία, τιμωρούσε τις επιθέσεις εναντίον της Εκκλησίας, και σε αντάλλαγμα, απαιτούσε την καταδίκη των επιθέσεων εναντίον του Κράτους. Το Κράτος διόριζε τους Ιεράρχες της Εκκλησίας, παρακολουθούσε τις δραστηριότητές Της με την βοήθεια Αντιπροσώπου, ανέθετε διοικητικές εργασίες στην Εκκλησία, και την έκανε συμμετοχο στις πολιτικές βλέψεις και

ιδανικά.

Μετά από διακόσια χρόνια ύπαρξης ενός τέτοιου συστήματος, άλλαξε η ίδια η εσωτερική δομή της Εκκλησίας. Η πνευματική ζωή σπρώχτηκε στο βάθος, ενώ στην επιφάνεια υπήρχε μια επίσημη, εγκεκριμένη από το Κράτος θρησκευτικότητα, **με πιστοποιητικά να εκδίδονται για τους κρατικούς λειτουργούς, βεβαιώνοντας πως είχαν προσέλθει στην Εξομολόγηση και την Θεία Κοινωνία, δεδομένου ότι χωρίς μια τέτοια πιστοποίηση, ο λειτουργός δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί πιστός υπήκοος από την πλευρά του Κράτους.** Το σύστημα αυτό οδήγησε στην δημιουργία μιας ειδικής θρησκευτικής ψυχολογίας, ένα ειδικό θρησκευτικό τύπο, με ένα ειδικό ηθικό υπόβαθρο, ένα ειδικό είδος κληρικού και ειδικό τρόπο ζωής. Γενιά με γενιά, ο κόσμος δασκαλευόταν με την ιδέα πως η Εκκλησία είναι ύψιστης σημασίας - κάτι απόλυτα απαραίτητο - αλλά και πάλι, παρέμενε γνώρισμα του Κράτους. Η ευσέβεια ήταν μια από τις αρετές του Κράτους, και απαραίτητη, μόνο επειδή το Κράτος είχε ανάγκη από ευσεβείς ανθρώπους. Ο ιερέας ήταν ένας επιστάτης διορισμένος από το Κράτος για να φροντίζει για την ορθή τέλεση των θρησκευτικών εκδηλώσεων από τους πιστούς Ρώσους υπηκόους. Με αυτή την υπόσταση έχαιρε εκτίμησης, όμως ως πρόσωπο, δεν απολάμβανε περισσότερο σεβασμό απ' ότι οι άλλοι λειτουργοί που μεριμνούσαν για την κοινωνική τάξη, τις ένοπλες δυνάμεις, τα οικονομικά κλπ.

Η Συνοδική Περίοδος γνώρισε μια εντελώς ηττοπαθή αντιμετώπιση του κλήρου, την απόλυτη απουσία του οποιουδήποτε διακριτικού στοιχείου κύρους, ακόμα και μια τάση να του συμπεριφέρονται σαν να ήταν κάτι κατώτερο, αποκλείοντας την συμμετοχή του στην λεγόμενη "κοινωνία". Οι άνθρωποι πήγαιναν στην Εξομολόγηση μια φορά τον χρόνο επειδή αυτό ήταν το απαιτούμενο. Στην Εκκλησία τελούσαν τους γάμους, βάπτιζαν τα παιδιά τους, έθαβαν τους νεκρούς τους, έστεκαν όρθιοι κατά την διάρκεια Παρακλήσεων στις Θεοπατορικές εορτές, και - αν ήσαν ειδικά ευλαβείς - συμμετείχαν στους Ακάθιστους. Πάντως η Εκκλησία ήταν κάτι εντελώς ξεχωριστό από την υπόλοιπη ζωή. Οι άνθρωποι πήγαιναν στην Εκκλησία όταν χρειαζόταν - και σίγουρα δεν ήταν πρόπον να το παρακάνουν με την εκκλησιαστικότητά τους. Αυτό πιθανόν να το εφάρμοζαν μόνο οι Σλαυόφιλοι, οι οποίοι με την συμπεριφορά τους μετάλλαξαν ελαφρώς τον καθιερωμένο, τυπικό, επίσημο τόνο της ευγενικής σχέσεως προς την Εκκλησία. Φυσικό ήταν ο "ιδρυματικός" τύπος ευσέβειας να είναι εδραιωμένος - στην πρώτη περίπτωση - στα πλαίσια της υπουργικής γραφειοκρατίας της Πετρούπολης, όντας ειδικά συνδεδεμένος με την γραφειοκρατία, και που εξ αυτού εξαπλώθηκε σε όλη την Ρωσία, μέσω επαρχιακών γραφειοκρατικών κέντρων, με τους τοπικούς αντιπροσώπους της Κρατικής εξουσίας.

Ολόκληρο αυτό το σύστημα προμήνυε πως οι πιο προικισμένοι και ένθερμοι πιστοί δεν θα έβρισκαν θέση μέσα του. Ή πήγαιναν σε μοναστήρια, επιζητώντας να απομονωθούν εντελώς από κάθε επιδερμική δραστηριότητα της Εκκλησίας, ή απλώς επαναστατούσαν, συχνά διαμαρτυρόμενοι όχι μόνο για το ιδρυματικό σύστημα της Εκκλησίας αλλά εναντίον της ίδιας της Εκκλησίας. Αυτό ήταν και η αρχή του αντι-θρησκευτικού φανατισμού των επαναστατών μας, ο οποίος κατά τις πρώιμες εκδηλώσεις του θύμιζε τόσο πολύ το φλογερό πάθος της πραγματικά θρησκευτικής ζωής. Προσέλκυε όλους εκείνους που διψούσαν για μια εσωτερική, ασκητική πρόκληση - για θυσία,

ανιδιοτελή υπηρεσία και απαθή αγάπη - πράγματα που η επίσημη Κρατική Εκκλησία δεν μπορούσε να προσφέρει. Πρέπει να αναφερθεί πως κατά την διάρκεια της Συνοδικής Περιόδου ακόμα και τα μοναστήρια είχαν υποχωρήσει στην γενική αυτή διαδικασία διασπάσεως της πνευματικής ζωής. Το παντοδύναμο χέρι του Κράτους απλωνόταν πάνω και από αυτά, πάνω από τα δικά τους ήθη και τρόπο ζωής, μετατρέποντάς τα σε επίσημα κελιά του συνολικού εκκλησιαστικού ιδρύματος.

Έτσι, μέσα στην Εκκλησία έμειναν ως επί το πλείστον εκείνοι που ήσαν χλιαροί, εκείνοι που μπορούσαν να κρατήσουν τα θρησκευτικά τους ορμέμφυτα υπό έλεγχο, ή εκείνοι που μπορούσαν να διοχετεύσουν τις πνευματικές τους ανάγκες εντός του συστήματος των Κρατικών αξιών. Με αυτό τον τρόπο, αναπτύχθηκε ένα σύστημα ηθικών ιδεών. Αναμφισβήτητα, αυτό που ήταν περισσότερο αξιολογικό ήταν η ευταξία, ο σεβασμός για τον νόμο, μια σχετική επιφυλακτικότητα, μαζί με μάλλον σθεναρά εκδηλούμενα αισθήματα υποχρέωσης, σεβασμού για τους υπερήλικές τους, ένα καταδεκτικό ενδιαφέρον για τους νέους τους, ειλικρίνεια, αγάπη, αγάπη για την Πατρίδα, ευλάβεια προς την εξουσία, κλπ. Δεν υπήρχε η ανάγκη για ιδιαίτερες προσπάθειες. Η δημιουργικότητα καταστέλλόταν, για χάρη της ευταξίας και τους γενικούς σκοπούς της Κρατικής μηχανής. Οι "**Podvizhniki**"^[1] μάλλον απουσίαζαν από τους επαρχιακούς καθεδρικούς ναούς. Υπήρχαν άνθρωποι άλλου είδους εδώ: εφημέριοι ήρεμοι, επαγγελματικοί καθεδρικοί αρχιερείς, απόλυτοι γνώστες των Θείων Λειτουργιών, οι οποίοι κατέβαλλαν κάθε προσπάθεια να τις τελούν με ιεροπρέπεια και μεγαλοπρέπεια, μέσα σε λαμπρούς και θαυμάσιους ναούς, άριστοι διαχειριστές και οργανωτές, φύλακες της περιουσίας της Εκκλησίας, επίσημοι λειτουργοί του Συνοδικού ιδρύματος, εντιμότατοι άνθρωποι, ευσυνείδητοι - όμως δεν ενέπνεαν, και δεν διέθεταν δημιουργικότητα.

Και οι καθεδρικοί ναοί - το αποκορύφωμα της έκφρασης της "ιδρυματικής" αρχιτεκτονικής τέχνης - τόσο υπερβολικοί με τον όγκο τους και την ευρυχωρία τους, το χρυσό και το μάρμαρό τους, με τεράστιους τρούλους, με ήχους που αντιλαλούσαν, με τεράστιες βασιλικές θύρες και πανάκριβα άμφια. Κολοσσιαίες χορωδίες εκτελούσαν ειδικούς Ιταλιάνικους και εκκοσμηκευμένους ψαλμούς. Οι μορφές των εικονισμάτων μόλις που διακρίνονταν, έχοντας θαφτεί κάτω από χρυσά και αργυρά "φορέματα". Ο διάκονος μόλις και μετά βίας μπορούσε να σηκώσει το βιβλίο των Ευαγγελίων με την βαρύτιμη βιβλιοδεσία του, και διάβαζε με τέτοιο τρόπο, που ορισμένες φορές ήταν αδύνατον να αντιληφθεί κανείς ούτε μία λέξη απ' όσες διάβαζε. Όμως δεν ήταν η δουλειά του να κάνει το ανάγνωσμα κατανοητό: όφειλε να ξεκινήσει με ένα είδος αφάνταστα χαμηλόφωνου μουγκρητού, και να καταλήξει με μια βροντερή κραυγή που έσπαζε τζάμια, επιδεικνύοντας έτσι την πανίσχυρη δύναμη της φωνής του. Τα πάντα είχαν ένα μοναδικό σκοπό, όλα ήταν εναρμονισμένα με την κάθε όψη του κληρικαλισμού, όλα είχαν ως στόχο τους την επίδειξη της δύναμης, του πλούτου και του ακατάλυτου της Ορθοδόξου Εκκλησίας και του μεγάλου Ρωσικού Κράτους που Την προστάτευε.

Πόσο διαδεδομένη ήταν αυτού του είδους η εκκλησιαστική ψυχολογία; Βεβαίως, δεν θα πρέπει κανείς να φανταστεί πως αυτός ήταν ο μόνος τύπος θρησκευτικής συνείδησης, αλλά αναμφίβολα θα πρέπει να ψάξει κανείς πάρα πολύ προσεκτικά για να βρει οποιοδήποτε άλλο τύπο, μιας και ο "επίσημος" τύπος υπερτερούσε. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα σαφές, αν λάβουμε

υπ' όψιν πως, δίπλα σε μια τέτοια αντίληψη περί εκκλησιαστικής ζωής και θρησκευτικών τρόπων, δημιουργήσαμε και μια δική μας, έντονη μορφή αθεϊσμού. Οι άνθρωποι αυτοί - όπως παρατήρησε με ακρίβεια ο Soloviev - κατέθεσαν τις ζωές τους για τους φίλους τους, παρ' ό,τι πίστευαν πως ο άνθρωπος καταγόταν από τους πιθήκους. Έτσι, υπήρχε η δυνατότητα να βρει κανείς μια διέξοδο για αγάπη, θυσία και ηρωικές πράξεις έξω από τους τοίχους της εκκλησίας. Όμως μέσα στην Εκκλησία, ο,τιδήποτε ήταν διαφορετικό ήταν - από αυτό το γεγονός και μόνο - σε αντίθεση: έρρεε κόντρα στο ρεύμα, διωκόταν και υποτιμούταν. Αυτή η εκκλησιαστική ψυχολογία ήταν βασισμένη πάνω σε ένα πολύ συμπαγή τρόπο ζωής, και αυτός ο τρόπος ζωής με τη σειρά του, τρεφόταν από αυτήν. Η Παράδοση διαπότιζε τα πάντα - από την προσευχή μέχρι και το μαγειρείο. Απ' όσα έχουν ειπωθεί, είναι προφανές πως σε τέτοιο έδαφος μάλλον δεν αναμενόταν να δει κανείς να αναπτύσσονται οι οποιοσδήποτε δημιουργικές δυνάμεις.

Εδώ, διοχετεύονται τα πάντα προς την διατήρηση, την συντήρηση των θεμελίων, την επανάληψη των συναισθημάτων, των λέξεων και των κινήσεων. Η δημιουργικότητα απαιτεί κάποιο νέο είδος πρόκλησης: εδώ δεν υπήρχε - ούτε στον χώρο των ιδεών, ούτε στον χώρο των τεχνών, ούτε στον τρόπο ζωής. Όλα ήταν αυστηρά φυλασσόμενα και προστατευμένα. Ο νεωτερισμός δεν επιτρεπόταν. Δεν υπήρχε καμία ανάγκη για οποιαδήποτε δημιουργική αρχή. Ο ιδρυματικός τύπος θρησκευτικής ζωής, που προωθούσε άλλες αξίες μαζί με τις πνευματικές - ήτοι εκείνες του Κράτους, του τρόπου ζωής και μιας συγκεκριμένης παράδοσης, όχι μόνο παραμόρφωνε και συνέχεε την ιεραρχία των αξιών, αλλά συχνά απλώς αντικαθιστούσε την Χριστιανική αγάπη με μια εγωιστική αγάπη για τα πράγματα του κόσμου. Είναι δύσκολο, ακόμα και αδύνατον, να δει κανείς τον Χριστό, να βιώσει την Χριστιανοποίηση της ζωής, όπου η αρχή της εκκοσμίκευσης της Εκκλησίας δηλώνεται ανοιχτά. Αυτό το είδος ευσέβειας δεν ήταν σε θέση να αποδώσει τα του Καίσαρος τω Καίσαρι.

Κατά την διάρκεια της μακρόχρονης ύπαρξης αυτού του τύπου, όλο και πιο συχνά επέτρεπε να θριαμβεύει ο Καίσαρας. Μέσω αυτού, ο Ρωμαίος αυτοκράτωρ νικούσε τον Χριστό - όχι μέσα στην αρένα, ούτε στις κατακόμβες, αλλά από την στιγμή που εκείνος αναγνώρισε τον Ουράνιο Βασιλέα: εκείνη ακριβώς την στιγμή, άρχιζε η ανατροπή των εντολών του Χριστού από τις εντολές του κοσμικού Κράτους. Μπορεί κανείς να αποκτήσει την "ιδρυματική" ευσέβεια μέσω της μόρφωσης, μέσω συνήθειας και εθίμου, αλλά επ' ουδενί δεν μπορεί να την αποκτήσει μέσω της επιθυμίας να ακολουθήσει στα βήματα του Χριστού. Από ιστορικής απόψεως, αυτό το σύστημα τάξεως είχε ήδη αρχίσει να εμφανίζει ρωγμές προς το τέλος του 19ου αιώνα. Εντελώς ξαφνικά, εμφανίσθηκε επισκέπτης μέσα στην Εκκλησία, και μάλιστα όχι ευπρόσδεκτος: η Ρωσική διάνοηση. Θα μιλήσουμε για τον ρόλο της αργότερα, πάντως ο ρόλος αυτός αρχικά ήταν ριζωμένος μάλλον ρηχά στην ζωή της Εκκλησίας. Ήταν περισσότερο ένα φαινόμενο στις παρυφές της Εκκλησίας.

Όλα άλλαξαν αποφασιστικά από την στιγμή της Επανάστασης του Φεβρουαρίου (1917), και, στην Εκκλησία, οι αλλαγές αυτές αντικατοπτρίστηκαν στο Παν-Ρωσικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο (του 1917-1918) και την επαναφορά του Πατριαρχείου.

Όσο σημαντικές και αν ήταν αυτές οι αλλαγές για τον ιστορικό τρόπο ζωής της Εκκλησίας, δεν θα μπορούσαν -φυσικά- να αλλάξουν ξαφνικά και την ψυχολογία του κόσμου, και να ξανα-διαμορφώσουν την διάθεση των ψυχών τους. Αυτός ήταν και ο λόγος που η μετανάστευση έφερε μαζί της στους ξένους τόπους τις αναμνήσεις της Συνοδικής Περιόδου της Ρωσικής Εκκλησίας, τον τρόπο ζωής της, την τέχνη της, τον κλήρο της, την δική τους κατανόηση του ρόλου και της σημασίας της Εκκλησίας, μέσα στο όλο πατριωτικό σχήμα. Είναι πολύ πιθανό και τώρα ακόμα να υπερισχύει το "ιδρυματικό" είδος ευσέβειας. Είναι εύκολο να το αποδείξουμε αυτό, αν λάβουμε υπ' όψιν πως ολόκληρη η ομάδα **Karlovci** [2], η οποία βρίσκεται μέσα στην Εκκλησία μας, ζει με ακρίβεια σύμφωνα με αυτή την ιδεολογία, ενώνοντας Εκκλησία και Κράτος, διατηρώντας τις παλαιές παραδόσεις, μη επιθυμώντας να λάβει γνώση των νέων συνθηκών ζωής, και συνεχίζοντας να διδάσκει Καισαροπατισμό. Βέβαια, δεν είχαν όλοι προσελκυστεί σε αυτή την συγκεκριμένη ομάδα, όσοι ανήκαν στην "ιδρυματική" ψυχολογία.

Παντού, μέσα σε ευρύχωρους καθεδρικούς ναούς και σε επαρχιακές πρόχειρες εκκλησίες, μπορούμε να βρούμε ανθρώπους που ομολογούν πως είναι μέλη της Ορθοδόξου Εκκλησίας και μαζί μ' αυτό, να πιστεύουν πως η Εκκλησία είναι απλώς ένα απαραίτητο χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ρωσικής εξουσίας.

Είναι δύσκολο να υπάρχουν δύο απόψεις για το αν αυτή η ψυχολογία έχει κάποιον συσχετισμό με τα τρέχοντα προβλήματα της ζωής της Εκκλησίας. Εν πρώτοις, η ζωή σήμερα απαιτεί από εμάς δημιουργικές προσπάθειες τόσο πειστικά, που καμία ομάδα χωρίς ατζέντα δημιουργική δεν μπορεί να περιμένει να επιτύχει. Εκτός αυτού, δεν υπάρχει αμφιβολία πως σε ιστορικό επίπεδο, η Συνοδική Περίοδος έχει φτάσει στο τέλος της, χωρίς πιθανότητα επιστροφής, και δεν υπάρχει καμία βάση για να υποθέσουμε πως η ψυχολογία που γεννήθηκε από αυτήν θα επιβιώσει για μεγαλύτερο διάστημα από αυτήν. Κατ' αυτή την έννοια, δεν είναι σημαντικό το πώς θα εκτιμήσουμε έναν τέτοιο θρησκευτικό τύπο. Μονάχα ένα πράγμα είναι σημαντικό: πως αναμφίβολα πεθαίνει, και δεν έχει μέλλον. Το μέλλον προκαλεί την Εκκλησία με τόσο πολύπλοκα, νέα και κρίσιμα προβλήματα, που είναι δύσκολο να πει κανείς πρόχειρα σε ποιόν θρησκευτικό τύπο θα δοθεί η δυνατότητα να αποδείξει τον εαυτό του και να αποκαλύψει τον εαυτό του με τρόπο δημιουργικό.

2ος τύπος: της Τυπολατρίας

Ο επόμενος τύπος θρησκευτικής ζωής - του αυστηρού τυπολάτρη - φέρει ίχνη μιας εντελώς διαφορετικής προέλευσης. Συγκριτικά με τον "ιδρυματικό" τύπο είναι μεν αρχαϊκός, όμως ποτέ δεν εξαφανίσθηκε εντελώς. Συμπλέχθηκε με την "ιδρυματική" ευσέβεια, εναντιώθηκε σε αυτήν, αν και ποτέ δεν την έχει καταπολεμήσει. Η "ιδρυματική" ευσέβεια συνάντησε την αυστηρή τυπολατρία μέσα στην Εκκλησία από την στιγμή της προέλευσής της, αφού ολόκληρη η περιφέρεια **Muscovite Rus** [3] ήταν εμποτισμένη με το πνεύμα της. Το Σχίσμα των Παλαιόπιστων ξεφύτρωσε μέσα από εκεί, και απορρόφησε τις δυνάμεις του μέσα στον εαυτό του. Με το να τροποποιεί τον εαυτό του και να γίνεται όλο και πιο σύνθετο, κατάφερε να αντέξει, μέχρι τον καιρό μας. Είναι πιθανότατα το πιο τρομακτικό και αδρανές υπόλειμμα που

κληρονομήθηκε από την Muscovite Rus.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το δημιουργικό και θεολογικό επίπεδο της Μοσχοβίτικης ευσέβειας ήταν εξαιρετικά αδύναμο. Η Μόσχα υιοθέτησε πολλά πράγματα από το Βυζάντιο, αλλά κάπως κατάφερε να απωλέσει την δημιουργική του ένταση. Η Μόσχα ξανα-σφυρηλάτησε όλη την τρικυμιώδη και παράδοξη παλμικότητα της Βυζαντινής ιδιοφυίας, σε μια ακίνητη μορφή, μια λατρεία του γράμματος, μια λατρεία της παράδοσης, μια επαναλαμβανόμενη ρυθμική κίνηση. Η Μόσχα μπόρεσε, όχι μόνο να παγώσει την Βυζαντινή της κληρονομιά, αλλά κατάφερε μέχρι να αποξηράνει και την Βιβλική της κληρονομιά, οστεοποιώντας την και στερώνοντας την από το ζωντανό και πλήρες χάριτος πνεύμα. Κατά τον λόγο ενός αρχαίου προφήτη, άρχισε να στοιβάζει "εντολή επί εντολής, και κανόνα επί κανόνα" (Ησαΐας 28/κη: 10,13). Την υπέροχη ροή της Βυζαντινής ρητορικής την εκλάμβανε ως κάτι που δεν έπρεπε να αγγιχτεί, εισάγοντάς την στην δική της υποχρεωτική λειτουργική τάξη, μετατρέποντας κάθε αυθορμητισμό σε τύπο, τυλίγοντας κάθε θρησκευτικό στίχο μέσα σε μια μορφή νόμου.

Η ακραία έκφραση αυτού του στάσιμου, υπέροχου, ακίνητου, προστατευτικού πνεύματος ήταν το Σχίσμα των Παλαιόπιστων. Από κάποια σκοπιά έχει μεγάλα προσόντα: μας έχει διατηρήσει δείγματα αγιογράφησης αρχαίων εικόνων, έχει διατηρήσει τις αρχαίες ψαλμωδίες, έχει διατηρήσει σε ασφαλές μέρος - μακριά από την ροή της ζωής - ένα στιγμιότυπο από την ανάπτυξη της ευσέβειας και την οριστικοποίησε μια και καλή. Αλλά με όλα αυτά, μπέρδεψε την ιεράρχηση των αξιών του Χριστιανικού τρόπου ζωής, προτιμώντας τα βασανιστήρια - ακόμη και τον θάνατο - όχι μόνο προς υπεράσπιση της χειρονομίας της ευλογίας με τα δύο δάχτυλα^[4], αλλά και για το δικαίωμα να γράφουν "Isus" αντί "Iisus".

Εδώ δεν πρόκειται απλώς για ζήτημα αγραμματοσύνης. Το ζήτημα είναι πολύ πιο σοβαρό, όπως φάνηκε στην επόμενη περίοδο. Εδώ έχουμε να κάνουμε με μια πίστη σε ένα συγκεκριμένο είδος μαγείας - όχι μόνο μιας λέξης, ενός ονόματος, αλλά του κάθε γράμματος που απαρτίζει το όνομα (π.χ. "Ισούς"). Μια τρομακτική τιμωρία έχει επισκεφτεί τους Παλαιόπιστους για την μεταχείρισή τους της αλήθειας του Χριστού. Μπείτε μέσα σε μια αίθουσα συναντήσεων των Παλαιόπιστων. Περιέχει όλα όσα έχουν θεωρήσει πολύτιμα κατά την διάρκεια όλης της ιστορίας τους. Έχει ανεκτίμητες εικόνες της αρχαίας τεχνοτροπίας. Έχει αρχαία βιβλία. Αντηχεί ειδική ψαλμωδία που ψάλλεται κατά την παλαιά παρασημαντική "**kriuk**" (άγκιστρου) - όλα εκείνα τα πράγματα για τα οποία αγωνίστηκαν και υπέμειναν μαρτύρια. Λείπει μονάχα ένα πράγμα: το μεγαλόπρεπο εικονοστάσιο της αίθουσας, φορτωμένο με εικόνες καλυμμένες με ογκώδη μεταλλικά φορέματα, δεν στεγάζει τίποτε, δεν διαφυλάσσει τίποτε. Διότι πίσω από το εικονοστάσιο είναι ένας γυμνός τοίχος, πάνω στον οποίο έχει στερεωθεί το εικονοστάσιο. Δεν υπάρχει κανένα Ιερό, καμία Αγία Τράπεζα, κανένα τραπέζι Προσκομιδής, αφού δεν υπάρχει κανένα Μυστήριο, κανένα Άγιο Μυστήριο.

Όλα έχουν συντηρηθεί, εκτός από το ζωντανό πνεύμα της Εκκλησίας, η Θεανθρώπινη, θεωτική μυστηριακή ζωή. Μόνο η λαμπρή μορφή έχει μείνει.

Πρέπει κανείς να δώσει λίγη σκέψη στο φαινόμενο αυτό. Εδώ οι άνθρωποι έχουν λάβει τιμωρία για την νίκη τους, για την επίτευξη των στόχων τους. Έχοντας άπαξ διαστρεβλώσει την αλήθεια του Χριστού, έμειναν με το άδειο κέλυφός της. Θα πρέπει κανείς να το φέρνει αυτό στο νου, κάθε φορά που

μπαίνουμε στον πειρασμό να αντικαθιστούμε το πνεύμα με την μορφή, την αγάπη με τον τύπο. Στον πειρασμό αυτό παραφυλάει ο ίδιος κίνδυνος: να μείνουμε με την μορφή και τον τύπο, αλλά να διακυβεύουμε το πνεύμα και την αγάπη. Είναι πολύ πιθανό, αυτός ο συμβολισμός μιας Εκκλησίας χωρίς Ιερό να αντικατοπτρίζεται συχνά και μέσα στις ανθρώπινες ψυχές.

Ενώ έχανε το ζωντανό πνεύμα του Χριστιανισμού, η Εκκλησία του 18ου και 19ου αιώνα δεν μπόρεσε να ξεριζώσει από μέσα της εκείνο το Μοσχοβίτικο πνεύμα της τυπολατρικής ορθότητας: τι συνιστάται, τι επιτρέπεται, τι πρέπει να διατηρηθεί. Εκτός αυτού, η ανθρώπινη ψυχή, συχνά πνιγμένη μέσα στην επίσημη, ψυχρή, Κρατικά επικυρωμένη Συνοδική Εκκλησία και μη βρίσκοντας κανένα δρόμο προς οποιαδήποτε ζωντανή πηγή πίστωσης, έφευγε τρέχοντας από την ιδρυματική αντίληψη της ευσέβειας, και μέσα στην αγκαλιά της τυπολατρικής ορθότητας, θέτοντας αυτό σε αντίθεση προς την επίσημη συμβατικότητα. Η τυπολατρική ορθότητα έχει κάτι κοινό με την εκκλησιαστική αισθητική και τον ασκητισμό, όμως η ουσία της είναι κάτι αλλιώς. Απλώς, δεν δίνεται έμφαση σε αυτή.

Ποια είναι η ηθική διάθεση του αυστηρού τυπολάτρη; Ποια είναι η πνευματική του σύνθεση; Η μεγαλύτερή του επιθυμία είναι η απόλυτη πνευματική τάξη, η ολοκληρωτική υποταγή της εσωτερικής ζωής σε έναν εξωτερικό ρυθμό, ο οποίος έχει υπολογιστεί έντεχνα, στην παραμικρή του λεπτομέρεια. Αυτός ο εξωτερικός ρυθμός περικλείει τα πάντα εντός του. Έξω από την Εκκλησία, γνωρίζει την πνευματική σημασία της κάθε λεπτομέρειας της ζωής. Τηρεί την νηστεία. Ζει την κάθε μέρα ακολουθώντας τον λειτουργικό κύκλο της Εκκλησίας. Ανάβει τα καντήλια στους προκαθορισμένους χρόνους. Κάνει τον Σταυρό του σωστά. Μέσα στην Εκκλησία, παρομοίως πνίγει τον οποιονδήποτε αυθορμητισμό, δεν επιτρέπει καμία απόκλιση από τις κατεστημένες κινήσεις. Γονατίζει την κατάλληλη στιγμή στις Λειτουργίες, κλίνει την κεφαλή και σταυροκοπείται την σωστή στιγμή. Γνωρίζει με βεβαιότητα πως είναι έγκλημα να γονατίζει από το Πάσχα μέχρι την Πεντηκοστή. Ξέρει πόσες φορές θα πάει για Εξομολόγηση μέσα στο έτος και, πάνω απ' όλα, κατέχει την σειρά των Λειτουργιών στην πιο μικρή τους λεπτομέρεια. Θυμώνει και αγανακτεί αν κάτι παραλειφθεί στις Λειτουργίες της Εκκλησίας, διότι δεν θα έπρεπε αυτό να γίνεται. **Όμως ταυτόχρονα είναι εντελώς αδιάφορος όταν αυτό που διαβάζεται είναι ακαταλαβίστικο ή όταν διαβάζεται πολύ γρήγορα.** Αυτό το άτομο δεν προτιμά τα μνημόσυνα, τις παρακλήσεις και τους ακάθιστους πάνω από τα άλλα. Όχι. Οι πιο αγαπητές λειτουργίες είναι οι πιο σπάνιες - πάνω από εκείνες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Αισθάνεται ιδιαίτερο ενθουσιασμό με την πολυπλοκότητα των λειτουργιών, όταν μια ακίνητη εορτή συμπίπτει με μια κινητή - για παράδειγμα, όταν ο Ευαγγελισμός πέφτει μέσα στις τελευταίες μέρες της Μεγάλης Εβδομάδας.

Για αυτό το άτομο, η μορφή και η δομή της Λειτουργίας συχνά επισκιάζει το εσωτερικό περιεχόμενο των μεμονωμένων προσευχών. Είναι με βεβαιότητα φανατικός υποστηρικτής της Σλαυονικής γλώσσας για την Εκκλησία. Γι' αυτόν, η χρήση της Ρωσικής στην Εκκλησία είναι σχεδόν βλασφημία. Αγαπά την Σλαυονική, επειδή την έχει συνηθίσει και δεν θέλει να αλλάξει ακόμη και τις μη ικανοποιητικές, ανορθόγραφες και ανακριβείς μεταφράσεις από την Ελληνική. Τα μακροσκελή αναγνώσματα από τον *psalomshchik* (ψάλτη) τον βυθίζουν σε μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα ευσέβειας, δίνοντας έτσι ένα συγκεκριμένο ρυθμό στην πνευματική ζωή του. Αυτό του είναι σημαντικό,

αυτό είναι που θέλει. Το περιεχόμενο δεν τον απασχολεί στην πραγματικότητα. Οι προσευχές του είναι μακρόσυρτες, και έχει ένα καθιερωμένο και αναλλοίωτο "κανόνα" για αυτές. Αυτός ο κανόνας συχνά απαιτεί την επανάληψη των ίδιων προσευχών, και πάντα στο ίδιο σημείο.

Το Ευαγγέλιο και η Κυριακή Προσευχή δεν ξεχωρίζουν μέσα στην γενική δομή του κανόνα του. Απλώς αποτελούν μέρος ενός αρμονικού συνόλου που έχει καθοριστεί μια για πάντα.

Αν του πεις ότι δεν καταλαβαίνεις κάτι, είτε στην ουσία, η επειδή ο *psalomshchik* (ψάλτης) διαβάζει πολύ γρήγορα, θα σου απαντήσει πως δεν είναι ανάγκη να καταλαβαίνεις. Είναι μονάχα ανάγκη να επιτευχθεί μια ειδική ατμόσφαιρα ευσέβειας, όπου μερικές λέξεις εδώ και κει θα διακρίνονται, οι οποίες θα σου είναι κατανοητές και απαραίτητες.

Η πνευματική ζωή ενός τέτοιου ατόμου έχει σχεδιαστεί στην παραμικρή της λεπτομέρεια. Γνωρίζει την ειδική τεχνική που χρειάζεται για να φέρει τον εαυτό του σε μια συγκεκριμένη πνευματική κατάσταση. Είναι ικανός να σου μάθει πώς να αναπνέεις, σε ποια στάση να κρατάς το σώμα σου την ώρα της προσευχής, και αν τα πόδια πρέπει να είναι κοντά σε ζεστό ή κοντά σε κρύο μέρος.

Αν αναλύσει κανείς αυτό το ειδικό φαινόμενο, γίνεται φανερό πως βασικά, δεν στηρίζεται στον Ανατολικό Χριστιανισμό, καθ' ότι εδώ διαισθάνεται κανείς τις ξεκάθαρες μορφές των Δερβίσηδων και τους ήχους του Ινδουισμού και, πιο σημαντικά, μια παθιασμένη πίστη στην μαγεία της λέξης και στον συνδυασμό λέξεων, χειρονομιών και τις ακολουθίες των χειρονομιών. Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως αυτή η πίστη στην μαγεία έχει πολύ αληθινές ρίζες στο βάθος της. Πολλά μπορούν να επιτευχθούν με αυτή την μέθοδο: ένας μεγάλος βαθμός αυτοπειθαρχίας, μια μεγάλη δόση ελέγχου του εαυτού και όλου του χάους της ανθρώπινης ψυχής, ακόμα και ελέγχου των άλλων - μια ολοκληρωμένη δόμηση της εσωτερικής και εξωτερικής ζωής - ακόμα και ένα είδος έμπνευσης κάτω από τον νόμο.

Όμως το ένα πράγμα που αυτή η μέθοδος δεν επιτυγχάνει είναι -βέβαια- η αγάπη. Μπορεί εδώ να ισχύει το: **"Εαν ταις γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπην δε μη έχω, γέγονα χαλκός ηχών ή κύμβαλον αλαλάζον."** (Α' Κορ.13:1). Σίγουρα, οι πράξεις αγάπης και καλοσύνης μπαίνουν στο ρυθμό της ζωής του αυστηρού τυπολάτρη. Ο αυστηρός τυπολάτρης γνωρίζει πως οφείλει να βοηθά τους φτωχούς, ειδικά κατά την διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Μέσα στον χρόνο του, στέλνει και σταρένια ψωμάκια "*kalachi*" σε αυτούς που είναι κλεισμένοι στις φυλακές. Μπορεί ακόμα να οργανώσει και έρανο, να χτίσει ιδρύματα βοήθειας, και να προσφέρει γεύματα για τους πιο ενδεείς αδελφούς του. Όμως το βασικό κίνητρο τέτοιων δραστηριοτήτων είναι πως έχουν συστηθεί - έχουν μπει μέσα στον γενικό ρυθμό της ζωής του - έχουν γίνει μέρος της τυπολατρικής αντίληψής του για τα πράγματα. Με αυτή την έννοια, έχει ένα πολύ ανεπτυγμένο αίσθημα υποχρέωσης και υπακοής. Έτσι, η σχέση του με τους άλλους είναι καθορισμένη από μια αυτο-επιβληθείσα υποχρέωση, και όχι από ένα αυθόρμητο αίσθημα αγάπης προς αυτούς.

Σήμερα, αυτός ο τύπος ευσέβειας έχει μάλλον την τάση να μεγαλώνει και να εξαπλώνεται. Η εξάπλωση αυτή μπορεί εύκολα να εξηγηθεί, αν λάβουμε υπ' όψιν όλη την δυστυχία, εγκατάλειψη, αμέλεια και εξάντληση της σύγχρονης

ανθρώπινης ψυχής. Αυτή η ψυχή δεν ψάχνει για προκλήσεις: φοβάται, μήπως η οποιαδήποτε πρόκληση θα είναι ένα φορτίο πέραν των δυνάμεών της. Δεν μπορεί πλέον, ούτε να ψάχνει, ούτε να δεχθεί το ενδεχόμενο της απογοήτευσης. Ο αυστηρός και αραιός αέρας της θυσιαστικής αγάπης είναι πέραν των δυνάμεών της. Αν η ζωή την έχει προσπεράσει χωρίς να της δώσει κάποια εξωτερική ευημερία, καμία εξωτερική σταθερότητα, τότε στρέφεται με ιδιαίτερο ζήλο προς την εσωτερική ευημερία, προς την απόλυτη αποφασιστικότητα και εγκυρότητα του έσω κόσμου της. Ρίχνει πάνω από το χάος ένα στέρεο κάλυμμα από εκείνο που συνιστάται, που επιτρέπεται, και το χάος παύει να την βασανίζει. Γνωρίζει την αποτελεσματικότητα των μαγικών επαναλαμβανόμενων ψαλμών, που συχνά εκφράζονται με ακαταλαβίστικες συλλαβές. Όπως οι Δερβίσηδες, γνωρίζει την δύναμη μιας χειρονομίας ή μιας πόζας. Νοιώθει προστατευμένη και γαλήνια. Όλες αυτές οι ιδιαιτερότητες του αυστηρού τυπολατρικού μονοπατιού καθορίζουν την ανάπτυξή του στην εποχή μας. Είναι πάρα πολύ πιθανό να το περιμένει μια μεγάλη περίοδος ανάπτυξης.

Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως και από μια άλλη άποψη, η εποχή μας μπορεί να περιμένει να δει μια περαιτέρω ανάπτυξη της αυστηρής τυπολατρίας. Σήμερα μπορούμε να διακρίνουμε μια σχεδόν παγκόσμια δίψα για οριστικές, σταθερές οδηγίες κάποιου είδους: πώς να πιστεύουμε, για ποιο πράγμα να πολεμούμε, πώς να συμπεριφερόμαστε, πώς να μιλούμε, πώς να σκεφτόμαστε. Βλέπουμε πως ο κόσμος έχει μια δίψα για εξουσιαστικούς ηγέτες που μπορούν να οδηγήσουν μια τυφλή και πιστή μάζα από πίσω τους. Γνωρίζουμε για την ύπαρξη μιας από τις πιο τρομακτικές δικτατορίες που έχει ποτέ υπάρξει - μια τυραννία επί ιδεών. Το αλάθητο κέντρο - για παράδειγμα το Κόμμα, ή ο Ηγέτης, ο Φύρερ - θέλει να σκεπτόμαστε και να ενεργούμε κατά ένα τρόπο, και το άτομο που πιστεύει στο αλάθητο της ντιρεκτίβας, με πολλή ευκολία, και με εκπληκτική και ακατανόητη άνεση, αναδομεί τον εσωτερικό του κόσμο ώστε να αντιστοιχεί με την ντιρεκτίβα αυτή. Γνωρίζουμε για την παρουσία φιλοσοφιών και κοσμοθεωριών που έχουν επιβληθεί από το Κράτος. Αν δεχθούμε πως κάπου, η Εκκλησία θα μπορούσε να γίνει, αν όχι υποστηρικτική τότε τουλάχιστον ανεκτική σε αυτό, τότε θα κατακλυσθεί με νέους πυρήνες ανθρώπων οι οποίοι έχουν ανατραφεί με υποχρεωτικές ντιρεκτίβες, και η αυστηρή τυπολατρία θα τους διδάξει αμέσως ποιο μονοπάτι πρέπει να ακολουθήσουν, όπου υπάρχει λιγότερη αμφιβολία, όπου οι ντιρεκτίβες είναι πιο ακριβείς και ρυθμίζουν καλύτερα ολόκληρη τη ζωή μας, και όπου τελικά ολόκληρο το χάος της ανθρώπινης ψυχής δαμάζεται και οδηγείται στα προκαθορισμένα κλουβιά. Εδώ, η επιτυχία της τυπολατρίας είναι απολύτως προβλέψιμη.

Όμως ταυτόχρονα είναι αδύνατον να μιλούμε για τις δημιουργικές της δυνατότητες. Η ίδια η αρχή της, ήτοι η σταθερή επανάληψη κανονισμών, λέξεων και κινήσεων, αποκλείει την οποιαδήποτε πιθανότητα δημιουργικής έκφρασης. Από την αρχαιότητα κιόλας, η αυστηρή τυπολατρία ήταν αντιτιθέμενη προς την προφητεία και την δημιουργικότητα. Το έργο της ήταν να διατηρεί και να επαναλαμβάνει, και όχι να γκρεμίζει και να ξαναχτίζει. Αν όντως κατορθώσει να βγει από πάνω, τότε αυτό σημαίνει τον αφανισμό του δημιουργικού πνεύματος και της ελευθερίας στην Εκκλησία, για πολλές δεκαετίες.

Η κυριώτερη ερώτηση όμως που θα έπρεπε να απευθυνθεί στην αυστηρή

τυπολατρία είναι η εξής: πώς ανταποκρίνεται στις εντολές του Χριστού που αφορούν στην αγάπη για τον Θεό και για τους συνανθρώπους; Έχει καμία θέση για αυτά; Πού, μέσα της, βρίσκεται ο άνθρωπος για τον οποίον κατέβηκε ο Χριστός; Ακόμα και αν δεχθούμε πως μέσα της υπάρχει μια δική της έκφραση αγάπης για τον Θεό, είναι όμως δύσκολο να διακρίνουμε με ποιόν τρόπο εκδηλώνεται η αγάπη προς τον συνάνθρωπο.

Ο Χριστός, ο Οποίος απεστράφη τους Γραμματείς και τους Φαρισαίους, ο Οποίος πλησίασε τις πόρνες, τους τελώνες και τους αμαρτωλούς, είναι αδύνατον να είναι ο Διδάσκαλος εκείνων που φοβούνται να λερώσουν τα άψογα ιμάτιά τους, που είναι ολοκληρωτικά αφοσιωμένοι κατά γράμμα, που ζούνε μόνο βάσει των κανονισμών, και που κυβερνούν ολόκληρη την ζωή τους σύμφωνα με κανονισμούς. Άνθρωποι τέτοιου είδους θεωρούν τον εαυτό τους ως πνευματικά υγιή, επειδή τηρούν όλα όσα επιτάσσει η πνευματική υγιεινή. Όμως ο Χριστός μας είπε πως ΔΕΝ είναι οι υγιείς που χρειάζονται ιατρό, αλλά οι ασθενείς. Μάλιστα, σήμερα έχουμε δύο φρούρια μιας τέτοιας Ορθοδοξίας - την παραδοσιακή, βασισμένη σε Κανόνες, Πατερική και πατρική Ορθοδοξία: Άθως και Βαλαάμ. Ένας κόσμος με ανθρώπους μακράν αποκομμένους από την δική μας οχλαγωγία και τις δικές μας αμαρτίες, ένας κόσμος πιστών δούλων του Χριστού, ένας κόσμος Θεογνωσίας και αφοσίωσης.

Και τι νομίζετε πως αναστατώνει περισσότερο αυτόν τον κόσμο της ιερότητας; Πώς θεωρεί τις τωρινές συμφορές που μας διαμελίζουν - τις νέες διδασκαλίες, τις αιρέσεις ίσως, την ανέχεια, την καταστροφή και τον διωγμό της Εκκλησίας, τους Μάρτυρες στην Ρωσία, το ποδοπάτημα της πίστης σε όλο τον κόσμο, την έλλειψη αγάπης; Άραγε **αυτό** είναι που απασχολεί αυτές τις νήσους των εκλεκτών - αυτές τις κορυφές του Ορθοδόξου πνεύματος; Επ' ουδενί. Αυτό που έχουν εκλάβει ως το πλέον σημαντικό, ως πλέον ζωτικό, ως το πλέον φλέγον θέμα της ημέρας, είναι το ζήτημα της χρήσης του Παλαιού ή του Νέου Ημερολογίου στις Θείες Λειτουργίες. **Αυτό** είναι που τους διασπά σε φατρίες, **αυτό** είναι που τους οδηγεί στην καταδίκη εκείνων που σκέπτονται αλλιώς από αυτούς, **αυτό** είναι που καθορίζει το δικό τους μέτρο των πραγμάτων.

Είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς για την αγάπη έχοντας ένα τέτοιο υπόβαθρο, αφού η αγάπη κάπως έμεινε απ' έξω από το Νέο αλλά και από το Παλαιό. Μπορούμε, φυσικά, να δηλώνουμε πως ο Υιός του Ανθρώπου ήταν ο Κύριος του Σαββάτου, και πως είχε παραβιάσει το Σάββατο ακριβώς εν ονόματι της αγάπης. Όμως εκεί που δεν το παραβιάζουν, εκεί που δεν μπορούν να το παραβιάσουν, είναι επειδή δεν υπάρχει κανένα "εν ονόματι", και ούτε αγάπη υπάρχει. Η αυστηρή τυπολατρία εδώ αποκαλύπτει εαυτόν ως δούλη του Σαββάτου, και όχι κατά τον τρόπο του Υιού του Ανθρώπου. Και στ' αλήθεια, υπάρχει κάτι απειλητικό και δυσοίωνα εδώ, ακριβώς επειδή στον Άθωνα και στο Βαλαάμ - τα αρχαία κέντρα της παραδοσιακής Ορθοδόξου πνευματικότητας - μπορεί κανείς να βρει απάντηση μόνο σε ένα ερώτημα απ' όλα εκείνα που εγείρει η ζωή: αν η Εκκλησία θα έπρεπε να ζει σύμφωνα με το Παλαιό ή με το Νέο... Αντί του Ζώντος Θεού, αντί του σταυρωμένου και αναστημένου Χριστού, μήπως εδώ έχουμε ένα νέο είδωλο, ένα νέο είδος παγανισμού, ο οποίος φανερώνεται στις διαφωνίες γύρω από ημερολόγια, στα Τυπικά, στους κανονισμούς και τις απαγορεύσεις; Ένα Σάββατο που θριαμβεύει πάνω από τον Υιό του Ανθρώπου; **Η ειδωλολατρία στον κόσμο είναι τρομακτική όταν προδίδει τον Χριστό εν ονόματι του Κράτους, του**

έθνους, μιας κοινωνικής ιδέας, ή της μεσοαστικής άνεσης και καλοπέρασης. Ακόμη πιο τρομακτική όμως είναι η ειδωλολατρία μέσα στην Εκκλησία, όταν αντικαθιστά την αγάπη του Χριστού με την φύλαξη του Σαββάτου.

3ος τύπος: Αισθητική ευσέβεια

Είναι δύσκολο να εντοπιστεί η προέλευση του αισθητικού τύπου ευσέβειας. Μάλλον θα είχε τους εκπροσώπους της σε όλες τις εποχές, ελαττούμενη κάπως, μόνο όταν η Εκκλησία ήταν αντιμέτωπη με προκλήσεις που προξενούσαν μεγάλη πνευματική ένταση, όταν η Εκκλησία ταρασσόταν από εσωτερικές διαμάχες, όταν διωκόταν, και όταν ήταν υποχρεωμένη να υπερασπιστεί την ίδια την ουσία του Χριστιανισμού. Ακόμη και η προέλευση του Χριστιανισμού στη Ρωσία του Κίεβου - σύμφωνα με τον αρχαίο θρύλο - είχε καθοριστεί από μια πασίγνωστη πράξη ευσέβειας. Ο Άγιος Βλαδίμηρος συνέκρινε τις θρησκείες, όχι επί της ουσίας του εσωτερικού τους περιεχομένου, αλλά επί της ισχύος της εντύπωσης που άφηναν οι εξωτερικές μορφές τους. Έτσι, επέλεξε την Ορθοδοξία για την ομορφιά των ασμάτων, για το μεγαλείο των τελετών της, και για εκείνη την αισθητική εμπειρία που τόσο τον συγκλόνισε. Οι συγγραφείς της Μοσχοβίτικης Ρωσίας (Muscovite Rus) έχουν παράγει μεγάλες και συγκινητικές περιγραφές του κάλλους της Ορθοδοξίας. Μέχρι και ο 19ος αιώνας - που δεν φημίζεται για καμία ιδιαίτερη αισθητική ευαισθησία - παρήγαγε ένα τόσο σπουδαίο δείγμα Ορθόδοξου ωραιολάτρη όπως τον Κωνσταντίνο Λεοντίεβ, για τον οποίο η ομορφιά εμπεριείχε και ένα μέτρο αλήθειας και ο οποίος, έχοντας απορρίψει τον θρησκευτικά κενό μεσοαστικό κόσμο επειδή ήταν τερατώδης, επιζήτησε την Ορθοδοξία επειδή μέσα της υπήρχε το κάλλος.

Δεν είναι παράξενο τότε, που τον 20ο αιώνα, όταν συνέκλιναν δύο παράγοντες - μια λαμπρή και ταλαντούχα έκρηξη καλαισθησίας στα πολιτιστικά "πάνω στρώματα" της Ρωσικής κοινωνίας και η είσοδος στην Εκκλησία ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων από εκείνα τα στρώματα - ο αισθητικός τύπος ευσέβειας ήταν σχεδόν κατακλυστικός και που έγινε προσδιοριστικός πολλών πραγμάτων. Κατ' αρχήν, αναγνώρισε τους πολύ σπουδαίους θησαυρούς του παρελθόντος. Η αισθητική ανέκαθεν συσχετιζόταν με ένα είδος αρχαιολατρίας, ένα είδος αρχαιολογίας. Συνεπώς, δεν μας εκπλήσσει που κατά την περίοδο αυτή που ευδοκίμοι, ξανα-ανακαλύφθηκε η αρχαία Ρωσική τέχνη. Αρχαίες εικόνες βρέθηκαν, συντηρήθηκαν και μελετήθηκαν. Ιδρύθηκαν μουσεία εικονογραφίας, ορίστηκαν και περιγράφηκαν σχολές εικονογραφίας, Ο Ρουμπλίεφ και άλλοι άρχισαν να εκτιμώνται. Η αρχαία ψαλμωδία άρχισε να αποκαθίσταται. Ψαλμωδίες του Κιέβου και του Βαλαάμ βρήκαν τον δρόμο τους μέσα στο ρεπερτόριο των ασμάτων της Εκκλησίας. Η αρχιτεκτονική των ναών έγινε πιο γνωστή, χάρη στον μεγάλο αριθμό εκδόσεων για την ιστορία της τέχνης. Χωρίς αμφιβολία, όλα αυτά είναι θετικά κατορθώματα.

Όμως πλάι στην αισθητική αυτή προσέγγιση στην θρησκεία, άρχισε να αναπτύσσεται μια ειδική ηθική νοοτροπία, τα χαρακτηριστικά της οποίας είναι αρκετά εύκολο να εντοπιστούν. Η ομορφιά και η εκτίμηση της ομορφιάς είναι πάντοτε ο χώρος μιας μικρής μειονότητας. Αυτό εξηγεί τον αναπόφευκτο πολιτιστικό εκλεκτισμό της οποιασδήποτε αισθητικής στάσης. Όταν

υπερασπίζεται αισθητικές αξίες, ο άνθρωπος διαιρεί ολόκληρο τον κόσμο σε φίλους που κατανοούν και εκτιμούν τις αξίες του, και σε εχθρούς τα βέβηλα πλήθη. Όταν φαντάζεται πως το θεμέλιο της ζωής της Εκκλησίας είναι το κάλλος Της, αυτό το άτομο τότε διαιρεί όλη την ανθρωπότητα σε ένα "μικρό ποίμνιο" με ειδική αισθητική ευαισθησία, και την μάζα όλων εκείνων των αναξίων να βρίσκεται εκτός των συνόρων. Στο μυαλό ενός τέτοιου ατόμου, το μυστήριο της Εκκλησίας ανήκει μόνο στους εκλεκτούς. Όχι μόνο οι πόρνες και οι αμαρτωλοί δεν πρόκειται ποτέ να καθίσουν στα πόδια του Χριστού, αλλά και όλοι εκείνοι που είναι πολύ απλοί και ακαλλιέργητοι θα εξαιρεθούν παρομοίως, ώστε ο ίδιος να μπορέσει να βρει ικανοποίηση, δια της ευγενούς αισθητικής ομορφιάς των θείων λειτουργιών κλπ.

Επειδή θεωρεί την αισθητική ως το μοναδικό κριτήριο του τι είναι σωστό, το μοναδικό μέτρο των πραγμάτων, το άτομο αυτό φαντάζεται τον εαυτό του ως τμήμα κάποιου είδους περίτεχνης σύνθεσης και νοιώθει υποχρεωμένος να μην την χαλάσει, να μην την διαταράξει. Δέχεται τον γενικό ρυθμό της, όμως μετά εισάγει εκείνο τον ρυθμό μέσα στην δική του εσωτερική ζωή. Σαν τον αυστηρό τυπολάτρη, διαμορφώνει και αυτός τον δικό του προσωπικό τρόπο ζωής και μέσα σε αυτό, διακρίνει την μεγαλύτερή του αρετή. Ο ωραιολάτρης πάντα νοιώθει μια έλξη προς το αρχαϊκό. Ορισμένες φορές μπορεί να γοητευτεί ακόμα και από ένα είδος λαϊκής, χωριάτικης τέχνης. Εξ αιτίας αυτού, αναπτύσσεται μια διακριτική έλξη προς συγκεκριμένα τμήματα των λειτουργιών, προς μεμονωμένους ύμνους, τον Μέγα Κανόνα του Ανδρέα της Κρήτης, κλπ. Πολύ συχνά, υπολογίζεται και η καλλιτεχνική αξία εκείνου του υλικού, και, σε περίπτωση που δεν υπάρχει, αυτό λαμβάνεται υπ' όψιν και τότε θα μαγευτεί από την αρχαιότητά της, ή θα εντυπωσιαστεί από την μεγαλόπρεπη σύνθεσή της ή από την ρυθμική ακολουθία της όλης θείας λειτουργίας.

Τα κριτήρια του ωραιολάτρη σταδιακά αντικαθιστούν τα πνευματικά κριτήρια, και εν καιρώ εκτοπίζουν κάθε άλλο κριτήριο. Οι άνθρωποι μέσα στην Εκκλησία τότε θα φαντάζουν είτε ως μια μάζα προσκυνητών, ως υποστυλώματα που είναι αναγκαία για τον σωστό ρυθμό της λατρείας, ή ως βαρετοί και ενοχλητικοί βάρβαροι, που εξ αιτίας της άγνοιάς τους, της αγαρμψοσύνης τους, ή περιστασιακά από τα προσωπικά τους βάσανα και ειδικές ανάγκες, καταπατούν το γενικό μεγαλείο και την τάξη της λειτουργίας.

Ο ωραιολάτρης χάνεται μέσα στα σύννεφα του θυμιάματος, απολαμβάνει τις αρχαίες ψαλμωδίες, θαυμάζει την σοβαρότητα και την εγκράτεια της τεχνοτροπίας του Νόβγκοροντ στην εικονογραφία. Θα σημειώσει νοερά με κάποια καταδεκτικότητα την κάπως απλοϊκή διατύπωση ενός ύμνου. Έχει γευθεί τα πάντα, είναι κορεσμένος, φοβάται να μην χυθεί κάτω ο θησαυρός του αυτός. Φοβάται την ανούσια λεπτομέρεια, τις ανθρώπινες δυστυχίες που προκαλούν την συμπάθεια, και τρέμει τις ανθρώπινες αδυναμίες που του προκαλούν αηδία. Εν ολίγοις, δεν του αρέσει ο ασήμαντος, μπερδεμένος, ανοργάνωτος κόσμος της ανθρώπινης ψυχής.

Χωρίς αμφιβολία, θα ήταν δύσκολο να βρεθεί η αγάπη μέσα στον αισθητικό τύπο θρησκευτικής ζωής. Αλλά επίσης φαίνεται πως δεν διαθέτει και χώρο για το μίσος. Υπάρχει μόνο εκείνη η ψυχρή, ακριβής περιφρόνηση για το βέβηλο πλήθος και ένας εκστατικός ενθουσιασμός για το κάλλος. Υπάρχει μια ξηρότητα, που σχεδόν φτάνει στα όρια του φορμαλισμού. Υπάρχει μια μέριμνα για την διατήρηση του εαυτού και του προσωπικού κόσμου -που

είναι τόσο καλά δομημένος και εναρμονισμένος- από την εισβολή οποιουδήποτε στοιχείου που θα μπορούσε να προσβάλει ή να αναστατώσει εκείνη την αρμονία. Ακόμη και οι φλογερές ψυχές σταδιακά ψύχονται, μέσω της αναπόφευκτης ψυχρότητας της καλαισθησίας (για παράδειγμα, ο Κων. Λεοντίεβ είχε εκ φύσεως μια φλογερή ψυχή). Επιμένουν να παγώνουν το κάθε τι που τους περιστοιχίζει, σαν να αναζητούν κάποιο είδος αιωνίου πάγου, κάποιο αιώνιο πόλο κάλλους, κάποιο αιώνιο Βόρειο Σέλας...

Το πιο ισχυρό και πιο απίστευτο πράγμα απ' όλα είναι η δυνατότητα εξάπλωσης του αισθητικού τύπου ευσέβειας ανάμεσα στους Ρώσους, των οποίων οι ψυχές ως επί το πλείστον στερούνται την αρμονία, το μέτρο και την μορφή. Θα έλεγε κανείς πως το πύρινο ταμπεραμέντο τους, τα ουσιώδη ρητά τους, και -ορισμένες φορές- το χαοτικό τους στυλ, θα αποτελούσε εγγύηση πως η αισθητική δεν είναι κίνδυνος για αυτούς. Ίσως εδώ ενεργεί κάποιο είδος "νόμου της αντίφασης", που εξαναγκάζει το άτομο να επιζητά μέσα στην κοσμοθεωρία του εκείνο που θα συμπληρώνει τα εσωτερικά του χαρακτηριστικά, και όχι εκείνο που τα εκφράζει. Ίσως να το βρίσκει αδύνατο να περνάει καλά με το εσωτερικό του χάος, να το αντέχει, και ως αποτέλεσμα αυτού, να κινείται προς την άλλη κατεύθυνση. Και όμως, παρατηρεί κανείς -πολύ περισσότερο απ' ότι θα μπορούσε να φανταστεί - μια περίεργη καταστολή εκείνης της φλόγας, που σχεδόν ισοδυναμεί με πνευματική αυτοκτονία, μεταβάλλοντας την φωτιά σε πάγο - μια παρόρμηση προς την ακινησία, προς μια εντατική αναζήτηση ενός ρυθμού με εξωτερικές, δοσμένες μορφές. Δεν υπάρχει φυσικά καμία αμφιβολία πως ο αισθητικός τύπος Ορθοδόξου ευσέβειας, η οποία εκ φύσεως ανήκει στα ανώτερα πολιτιστικά στρώματα του Ρωσικού λαού, δεν μπορεί να βασιστεί σε αριθμητικά ευρύτατη διάδοση.

Το ζήτημα όμως δεν είναι οι αριθμοί, αλλά ακριβώς η ποιότητα - με την πολιτιστική έννοια - αυτών των θησαυρών της Ορθοδόξου αισθητικής. Παρά τους μικρούς αριθμούς τους, μπορούσαν να έχουν - και συνεχίζουν να έχουν - ισχυρή επιρροή στην ζωή της Εκκλησίας, σε όλες τις εκφάνσεις της. Ποια είναι η φύση αυτής της επιρροής; Πόσο μεγάλη είναι η δημιουργική της τάση; Εδώ πρέπει κανείς να μιλήσει για ένα ασυνήθιστο, παράδοξο γεγονός. Οι πραγματικοί φύλακες της δημιουργικής δραστηριότητας - δια μέσου των πολυποίκιλων αιώνων, εθνών και λαών - ανέκαθεν εκτιμούσαν την μεγαλοφυΐα ή το ταλέντο των άλλων. Αυτοί οι ωραιολάτρες, που υπήρξαν οξυδερκείς κριτικοί και ειδικοί στις πιο μικρές λεπτομέρειες και αποχρώσεις της κάθε καλλιτεχνικής σχολής, δεν έχουν ποτέ και πουθενά παράσχει την παραμικρή δημιουργική αρχηγία οι ίδιοι, πιθανόν επειδή αξιολογούσαν τόσο λεπτομερώς και έντονα την εργασία των άλλων. Αυτό πάντοτε είχε ως αποτέλεσμα μια ιδιαίτερη προσωπική ψυχολογία, που συναντάται στους διευθυντές μουσείων, συλλέκτες, ειδικούς και δημιουργούς καταλόγων, αλλά όχι στους δημιουργικούς καλλιτέχνες.

Η δημιουργικότητα, ακόμη και εκείνη που παράγει τα πιο λεπτεπίλεπτα έργα τέχνης, είναι στην ουσία της κάτι μάλλον χονδροειδές. Η δημιουργικότητα, που στοχεύει στην επίτευξη και επιβεβαίωση, πάντοτε αποβάλλει κάτι, απορρίπτει κάτι, κατεδαφίζει κάτι, και ανοίγει ένα χώρο για κάτι νέο. Διψάει τόσο δυνατά για το καινούργιο, που θεωρεί όλα όσα έχουν ήδη δημιουργηθεί, όλα όσα είναι παλαιά, ως μη συγκρίσιμα με το νέο, και συχνά καταστρέφει το παλαιό.

Η ψυχολογία ενός φύλακα μουσείου είναι ασύμβατη με εκείνη του δημιουργικού ατόμου: ο ένας είναι συντηρητικός, ο άλλος επαναστατικός. Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε για το μέλλον αυτού του τύπου εκκλησιαστικής ευσέβειας; Η σκληρή, έντονη και αγωνιώδης εμπειρία της ζωής μας στρέφεται προς την Εκκλησία με όλους τους πόνους και τα βάσανά της, με όλη την σκληρή έντασή της. Η ζωή μας σήμερα βεβαίως χρειάζεται την δημιουργικότητα - μια δημιουργικότητα που μπορεί, όχι μόνο να ξαναμελετήσει και να αλλάξει ότι είναι παλαιό, αλλά και να δημιουργήσει κάτι καινούργιο, να ανταποκριθεί στα νέα προβλήματα, διεισδύοντας σε νέα και συχνά απολίτιστα κοινωνικά στρώματα. Η Εκκλησία θα πλημμυρίσει από απλοϊκούς ανθρώπους. Η Εκκλησία θα κατακλυσθεί από τα προβλήματά τους. Η Εκκλησία θα πρέπει να κατέβει στο δικό τους επίπεδο. Και φαίνεται πως αυτό μάλλον σφραγίζει την τύχη της ελίτ της αισθητικής.

Όμως, ακριβώς επειδή είναι εκλεκτοί, ελίτ, ακριβώς επειδή είναι ικανοί να διατυπώσουν τις ιδέες τους και να εκφρασθούν, και θεωρούν τον εαυτό τους φύλακα όλων των θησαυρών και αληθειών της Εκκλησίας, και αδυνατούν να προδώσουν, μειώσουν ή αλλάξουν την δική τους αντίληψη περί του κάλλους της Εκκλησίας, και είναι ανίκανοι να προσφέρουν θυσιαστική αγάπη - για όλους αυτούς τους λόγους, θα υπερασπισθούν την δική τους αντίληψη της Εκκλησίας ως φρουρίου, και θα προσπατήσουν την Εκκλησία από εισβολή των βέβηλων μαζών με την ίδια την ζωή τους. Το πλήθος θα φωνάζει "Μας κατατρώνε πληγές, δηλητηριαζόμαστε από το μίσος και τον κοινωνικό αγώνα, έχει καταστραφεί ο τρόπος ζωής μας, δεν έχουμε απαντήσεις στα ερωτήματα ζωής και θανάτου - Ω Κύριε, σώσε μας!" Όμως, ανάμεσα στον Χριστό και το πλήθος θα στέκονται οι φρουροί του άρραφου χιτώνα του Χριστού, οι οποίοι θα ανακοινώσουν στο πλήθος πως το μίσος και ο αγώνας έχουν παραμορφώσει τα πρόσωπά τους, πως οι καθημερινοί κόπτοι τους έχουν καταστρέψει μέσα τους εκείνο το τιμημένο δώρο, ήτοι: την ικανότητα να θαυμάζουν το κάλλος.

Όμως η ίδια η ζωή είναι ένα πράγμα μεγάλου κάλλους, από το οποίο μονάχα όσοι είναι ικανοί έχουν διδαχθεί από αυτό, και οι μελίρρυτοι ψαλμοί, η μελετημένα σιγανή ανάγνωση, η ευωδία του θυμιάματος και μια ευλογημένη, υπνωτική ατμόσφαιρα ομορφιάς θα τυλίξουν μέσα σε ομίχλη την λυπημένη μορφή του Χριστού, θα φέρουν τέλος στο θρήνο, θα κάνει τα κεφάλια να είναι σκυμμένα, θα γίνουν αιτία για να πεθάνει η ελπίδα.

Για μερικούς, αυτή η περιρρέουσα μεγαλοπρέπεια θα είναι ένα προσωρινό νανούρισμα, ενώ άλλοι θα "κλωτήσουν", οπισθοδρομώντας - και τότε θα εμφανιστεί ένα μεγάλο χάσμα ανάμεσα στην Εκκλησία και την πραγματική ζωή. Οι ωραιολάτρες φύλακες της μεγαλοπρέπειας θα συντηρήσουν εκείνο το χάσμα, εν ονόματι της αρμονίας, του εύρυθμου, της τάξης και του κάλλους.

Από την άλλη, οι βέβηλοι δεν θα κάνουν καμία προσπάθεια να υπερπηδήσουν εκείνο το χάσμα, επειδή θα έχουν μείνει με τον πόνο, τον αγώνα, την πικρία και την ασχήμια της ζωής. Θα πάψουν να πιστεύουν πως με τόσο βαρειές αποσκευές θα είναι δυνατό - και απαραίτητο - να πλησιάσουν την Εκκλησία. **Και ύστερα, μέσα σε εκείνο τον θλιβερό και άθεο κόσμο, θα αναστηθούν - αν δεν έχουν ήδη αναστηθεί - ψευδοχριστοί και ψευδοπροφήτες, δάσκαλοι σεκτών διαφόρων ειδών και διαφόρων βαθμών επιπολαιότητας και μετριότητας (Βαπτιστές,**

Ευαγγελικοί, Αντβεντιστές κλπ), οι οποίοι θα προσφέρουν σε αυτούς τους πεινασμένους ανθρώπους κάποια στοιχειώδη αναδιατύπωση της αλήθειας, κάποιο στερημένο υποκατάστατο θρησκευτικής ζωής, μια μικρή γουλιά καλής θέλησης και ασυνάρτητη υστερία. Κάποιοι θα ανταποκριθούν σ' αυτό. Θα ανταποκριθούν πρώτα σε μια βασική ανθρώπινη μέριμνα για τις ανάγκες τους. Όμως δεν θα μπορέσουν να διακρίνουν αμέσως, πως αντί για την αληθινή και παραδοσιακή Ορθόδοξη Χριστιανοσύνη, τους έχουν σερβίρει κάποιο αμφισβητούμενο, ημιμαθές συνονθύλευμα ενός ονειροπαρμένου ιδεαλισμού και αγυρτείας. Το οπιούχο όμως θα επενεργήσει, και θα βαθύνει ακόμα περισσότερο το χάσμα ανάμεσα στην Εκκλησία και τον κόσμο. Παραμένοντας προσεκτικά προστατευμένο από τους εραστές του κάλλους, προστατευμένο από μια αίσθηση αυταπάτης και μίσους για τον κόσμο, το χάσμα αυτό μπορεί να μείνει στη θέση του για πάρα πολύ καιρό.

Ίσως τα μάτια της αγάπης θα μπορέσουν να διακρίνουν τον ίδιο τον Χριστό να αποχωρεί, αθόρυβα και αόρατα, από μέσα από το Ιερό που προστατεύεται από ένα φαντασμαγορικό εικονοστάσιο. Τα άσματα θα συνεχίσουν να αντηχούν, και σύννεφα θυμιάματος θα συνεχίσουν να ανεβαίνουν, και οι πιστοί θα συνεχίσουν να συγκλονίζονται από την εκστατική ομορφιά των λειτουργιών. **Ο Χριστός όμως, θα έχει βγει στον αυλόγυρο και θα αναμιγνύεται με το πλήθος - τους φτωχούς, τους λεπρούς, τους απελπισμένους, τους πικραμένους, τους σαλούς. Ο Χριστός θα βγει στους δρόμους, στις φυλακές, στα νοσοκομεία, στα κακόφημα στέκια και καταγώγια. Ξανά και ξανά, ο Χριστός θα καταθέτει την ζωή Του για τους φίλους Του.**

Τι είναι η δική μας ομορφιά και η δική μας ασχήμια, συγκριτικά με τον Χριστό, την δική Του αιώνια αλήθεια και αιώνια ομορφιά; Δεν φαντάζει άσχημη η δική μας ομορφιά όταν συγκριθεί με την δική του αιώνια ομορφιά; Ή, μήπως το αντίστροφο; Εκείνος δεν βλέπει - μέσα στις στερημένες μας ζωές, στις πυώδεις πληγές μας, στις σακατεμένες ψυχές μας - δεν διακρίνει εκεί μέσα την δική Του θεϊκή μορφή και τον αντικατοπτρισμό της δικής Του αιώνιας δόξας και αιώνιας ομορφιάς; Έτσι λοιπόν θα επιστρέψει στις εκκλησίες, φέρνοντας μαζί Του όλους εκείνους που θα έχει καλέσει στο γαμήλιο γλέντι, εκείνους που θα έχει μαζέψει από τις λεωφόρους, τους φτωχούς και τους ακρωτηριασμένους, τις πόρνες και τους αμαρτωλούς.

Το πιο τρομερό πράγμα όμως, είναι πως πιθανότατα οι προστάτες του κάλλους - εκείνοι που μελετούν και κατανοούν την ομορφιά του κόσμου - δεν θα κατανοήσουν την ομορφιά του Χριστού, και δεν θα Του επιτρέψουν να μπει μέσα στην εκκλησία, επειδή στο κατόπι Του θα βρίσκεται ένα πλήθος ανθρώπων παραμορφωμένων από την αμαρτία, την ασχήμια, το μεθύσι, τη διαφθορά και το μίσος. Τότε είναι που τα άσματά τους θα σβήσουν στον αέρα, η ευωδιά του θυμιάματος θα σκορπίσει, και Κάποιος θα τους πει: "Πεινούσα, και δεν Μου δώσατε να φάω, διψούσα, και δεν Μου δώσατε να πιώ, ξένος ήμουν, και δεν Με καλοδεχθήκατε, γυμνός και δεν Με ντύσατε, άρρωστος και φυλακισμένος και δεν Με επισκεφθήκατε."

Η ειδωλολατρία που χαρακτηρίζει τον αισθητικό τύπο ευσέβειας είναι αυτό που θα τα επιφέρει όλα αυτά, διότι εμπεριέχει κάτι που θα έπρεπε να εξυπηρετεί μόνο ως το εξωτερικό ένδυμα του Χριστού - μια προσφορά ανθρώπινης ευφυΐας που προσκομίζεται με αγάπη στον Χριστό. **Όταν όμως**

η μεγαλοπρέπεια της Εκκλησίας, οι πανέμορφες ψαλμωδίες και η τάξη των Λειτουργιών Της γίνουν αυτοσκοπός, τότε θα έχουν πάρει την θέση του Χριστού. Οι άνθρωποι αρχίζουν να υπηρετούν αυτή τη μεγαλοπρέπεια, και η μεγαλοπρέπεια γίνεται είδωλο, στο οποίο θυσιάζονται ανθρώπινες ψυχές - των ιδίων, καθώς και των άλλων. Όλη η ασχήμια αυτού του κόσμου, οι πληγές του και ο πόνος του, παραμερίζονται και κρύβονται, για να μην ταραξουν την πραγματική ευσέβεια. Ακόμη και το μαρτύριο και ο θάνατος του Ίδιου του Κυρίου - η ανθρώπινη εξάντλησή Του - αποκτά μια αύρα ομορφιάς η οποία εμπνέει τον θαυμασμό και την απόλαυση. Η αγάπη είναι ένα πολύ επικίνδυνο πράγμα. Είναι φορές που πρέπει να βυθιστεί στα κατώτατα στρώματα του ανθρώπινου πνεύματος, πρέπει να εκθέσει τον εαυτό της στην ασχήμια, στον βιασμό της αρμονίας. Δεν χωράει, εκεί όπου η ομορφιά - άπαξ και ανακαλυφθεί και καθιερωθεί - βασιλεύει παντοτεινά.

Και εδώ, σαν αποτέλεσμα, οι υπηρέτες του Χριστού, οι ιερείς - διάδοχοι των Αποστόλων και μαθητές - δεν θα χρειάζεται να ακολουθούν στα βήματα των Αποστόλων και των μαθητών και να θεραπεύουν, να διδάσκουν και να μεταδίδουν την αγάπη του Κυρίου στο εξωτερικό. Ένα μόνο απαιτείται από αυτούς: να είναι υπηρέτες της λατρείας αυτής - να είναι ιερείς με την σχεδόν παγανιστική έννοια της λέξης. Ένας ιερέας κρίνεται από το πόσο καλά γνωρίζει και αγαπά το *ustav* (το Ρωσικό Ορθόδοξο Τυπικό), το πόσο μουσικός είναι, πόσο καλή φωνή έχει, πόσο συντονισμένες είναι οι κινήσεις του, κλπ. Δεν είναι σημαντικό αν - σαν καλός ποιμένας - γνωρίζει το ποίμνιό του και αν θα εγκατέλειπε τους ενενήντα εννέα προς αναζήτηση της μίας χαμένης ψυχής, και αν θα καταχαρεί επειδή βρέθηκε.

Ένα δυσοίωνα φαινόμενο συμβαίνει τώρα στην Σοβιετική Ρωσία. Εκεί, όλα απαγορεύονται για την Εκκλησία - είτε να κηρύττει, να διδάσκει, και κάνει ελεημοσύνες είτε οποιαδήποτε οργανωμένη δραστηριότητα, ή να συσπειρώνει τους πιστούς σε μια κοινή ζωή. Ένα μόνο πράγμα Της επιτρέπεται: να τελεί θείες λειτουργίες. Τι συμβαίνει εδώ; Είναι τυχαίο; Είναι κάτι που οι Σοβιετικοί δεν πρόσεξαν; Δεν θα μπορούσε να είναι ένα ψυχολογικό σχέδιο, βασισμένο στο γεγονός πως, χωρίς έργα αγάπης, χωρίς μια ζωή με φανερό πνευματικό αγώνα, χωρίς τον Λόγο του Θεού, οι Ορθόδοξες λειτουργίες μας είναι ικανές να τρέφουν μόνο εκείνους που ήδη πιστεύουν, που ως ένα βαθμό ήδη κατανοούν - αλλά είναι ανήμποροι να μαρτυρούν την Αλήθεια του Χριστού ενώπιον μιας εκκοσμικευμένης και στερημένης από Θεό ανθρωπότητας; Ένας πνευματικά πεινασμένος άνθρωπος θα περάσει το κατώφλι της εκκλησίας και θα ανταποκριθεί καταλλήλως προς την ομορφιά των λειτουργιών που θα τελούνται εκεί, όμως δεν θα λάβει τροφή για την πνευματική του πείνα, επειδή χρειάζεται όχι μόνο την ομορφιά αλλά και την αγάπη, και απαντήσεις σε όλες του τις αμφιβολίες. Με τον τρόπο αυτό οι αρχές, με τις απαιτήσεις τους, έχουν φράξει τις πόρτες προς την Εκκλησία. Πόσο συχνά δεν συμβαίνει αυτό, όταν, κατόπιν αιτήσεως κάποιας ομάδας πιστών, οι πόρτες της εκκλησίας ουσιαστικά κλειδώνονται χωρίς να το απαιτεί καμία κοσμική αρχή, αλλά όπου οι ψυχρές καρδιές των τέκνων της την περιτειχίζουν από τον υπόλοιπο κόσμο εν ονόματι κάποιας αφηρημένης, υπολογισμένης και ξερής μορφής και ομορφιάς. Κατά μια έννοια, ίσως θα ήταν καλύτερα για την Εκκλησία αν δεν είχε επίσημη άδεια να τελεί Θείες Λειτουργίες, και έτσι να κατέληγε χωρίς την δυνατότητα να δείχνει στον κόσμο την πλήρη έκταση της αγάπης του Χριστού, σε κάθε εμπειρία της ζωής Της.

4ος τύπος: Ασκητική ευσέβεια

Ο ασκητικός τύπος θρησκευτικής ζωής δεν είναι αποκλειστικότητα του Χριστιανισμού. Έχει υπάρξει ανέκαθεν, και στην ιστορία απολύτως κάθε θρησκείας. Αυτό από μόνο του δείχνει πως πρόκειται για την έκφραση ορισμένων ουσιαστικών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης ψυχής. Έτσι, ο Χριστιανισμός δεν είναι μόνος του, όταν χαρακτηρίζεται από την παρουσία του ασκητισμού. Ο ασκητισμός είναι κοινό γνώρισμα του Ινδουισμού και του Ισλάμ, και είναι επίσης παρών στον αρχαίο παγανισμό. Πέραν αυτού, ο ασκητισμός ήταν ένα τυπικό γνώρισμα του μη-θρησκευτικού περιβάλλοντος, που τόσο χαρακτήριζε τα επαναστατικά κινήματα του 19ου αιώνα. Μάλιστα θα μπορούσε κανείς να πει ότι εκείνες οι περίοδοι της ζωής της Εκκλησίας που δεν ήταν εμποτισμένες από τον ασκητισμό, ήσαν περίοδοι πτώσης και διάβρωσης, στασιμότητας και όχι ξεχωριστές. Μπορεί επίσης να ειπωθεί πως ακόμη και οι περίοδοι κοσμικής ιστορίας που δεν έφεραν το αποτύπωμα του ασκητισμού έχουν δώσει ενδείξεις σειρότητας και έλλειψης δημιουργικού ταλέντου. Δεδομένου ότι η θρησκευτική ζωή απαιτεί από τον άνθρωπο να κάνει θυσίες εν ονόματι ανώτερων πνευματικών αξιών, θα είναι πάντα ασκητική. Συγχρόνως όμως, στα κατάβαθμά της, η δημιουργική ζωή είναι εξ ίσου ένας τρόπος ασκητισμού, επειδή και αυτή απαιτεί απόλυτη θυσία εν ονόματι ανώτερων δημιουργικών αξιών. Μπορεί να ειπωθεί πως ο ασκητισμός ποτέ δεν έσβησε μέσα στην Εκκλησία. Έχουν υπάρξει περίοδοι που έμενε εν υπνώσει - όταν ήταν το επίτευγμα αποκλειστικά των μοναχικών ψυχών - ενώ ο πιο κοινός και πιο χαρακτηριστικός τρόπος θρησκευτικής ζωής ήταν στην πραγματικότητα αντι-ασκητικός.

Έχοντας αυτό κατά νου, φαίνεται λογικό να υποθέσουμε πως είναι σχεδόν αδύνατο να μιλήσουμε για τον ασκητικό τύπο ευσέβειας επί της ίδιας βάσης με τους άλλους τύπους, οι οποίοι είναι λιγότερο ή περισσότερο προαιρετικοί, ενώ ο ασκητισμός αγγίζει τα αιώνια βάθη της θρησκευτικής ζωής. Όμως, πέραν αυτού του γνήσιου και αιώνιου ασκητισμού, υπάρχει ένα άλλο ασυνήθιστο φαινόμενο για το οποίο πρέπει να μιλήσουμε, και που πρέπει να απομονώσουμε και να διακρίνουμε χωριστά από την εν γένει ασκητική τάση.

Αυτός ο ειδικός ασκητικός τύπος έχει τις ρίζες του όχι στον Χριστιανισμό, αλλά μάλλον στις Ανατολίτικες θρησκείες, και έχει διεισδύσει στον Χριστιανισμό σαν ένα είδος ειδικής επιρροής αυτών των θρησκειών, προσαρμόζοντας έτσι την αρχική έννοια του ασκητισμού. Η διαφορά δεν βρίσκεται στις μεθόδους εφαρμογής του ασκητικού ιδανικού μέσα στη ζωή. Αυτές μπορεί να είναι ποικίλες. Όμως όλες οι παραλλαγές ισχύουν παντού, και δεν καταδεικνύουν μια βασική διαφορά στον εσωτερικό σκοπό τους. Οι βασικές διαφορές βρίσκονται μόνο σε αυτό που παρακινεί το άτομο να εισέλθει στο δρόμο του ασκητισμού. Ο αριθμός των παρακινήσεων μπορεί να είναι μεγάλος, εκ των οποίων πολλοί είναι - σε ποικίλες διαβαθμίσεις - ασύμβατοι με τον Χριστιανισμό. Υπάρχουν μάλιστα παρακινήσεις που βρίσκονται σε ριζική αντίφαση με τον Χριστιανισμό. Θα αρχίσουμε με αυτές.

Πρόκειται για αυτές που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές του Ινδουισμού, και επί των βάσεων αυτών ήρθαν στην ύπαρξη οι γιόγκι. Σήμερα ακούγονται σαν να είναι οι θεμελιώδεις αρχές λογής-λογής αποκρυφιστικών διδασχών, της θεοσοφίας και την ανθρωποσοφίας. Στόχος τους είναι η απόκτηση

πνευματικής δύναμης. Ο ασκητισμός είναι ένα γνώριμο σύστημα ψυχοσωματικών ασκήσεων που ελέγχουν και τροποποιούν την κανονική συμπεριφορά του ατόμου, και στρέφονται προς την απόκτηση ειδικών γνωρισμάτων δύναμης επί της ψυχής και επί της φύσης. Είναι δυνατό, μέσω αποφασιστικών και επαναληπτικών προσπαθειών, να υποταγεί το σώμα στο θέλημα. Μπορεί κανείς να πετύχει τεράστιες ψυχικές αλλαγές μέσα στον εαυτό του, και κυριαρχία επί της ύλης και του πνεύματος. Όπως ένας γυμναστής οφείλει να ασκείται για να πετύχει την επιδεξιότητα, όπως ένας παλαιστής οφείλει να ακολουθεί συγκεκριμένη διαίτα για να αναπτύξει μυϊκή δύναμη, όπως ένας τραγουδιστής οφείλει να εξασκείται στις μουσικές κλίμακες για να τελειοποιήσει την φωνή του, έτσι και ο ασκητής οφείλει να ακολουθεί συγκεκριμένες οδηγίες, οφείλει να ασκείται, οφείλει να επαναλαμβάνει την ίδια ρουτίνα ξανά και ξανά, οφείλει να ακολουθεί ειδική διατροφή, να προγραμματίζει τον χρόνο του με σύνεση, να αποκόψει τις συνήθειές του, να βάλει τάξη στη ζωή του - και όλα αυτά για να αναπτύξει στο μέγιστο βαθμό εκείνες τις δυνάμεις με τις οποίες τον έχει προικίσει η φύση.

Το έργο ενός τέτοιου ασκητισμού καθορίζεται από την αρχή της συγκέντρωσης των φυσικών ταλέντων του ατόμου, ώστε να τα αναπτύξει και να έχει την δυνατότητα να τα αξιοποιεί. Δεν επιζητεί κανένα είδος υπέρβασης, ούτε περιμένει την έμπνευση οποιασδήποτε υπερφυσικής δύναμης. Αυτό, ούτε το λαμβάνει υπ' όψιν, ούτε το πιστεύει. Πάνω του, σε ορισμένο ύψος, εκτείνεται ένα καλοτεντωμένο κουρτινοειδές στερέωμα, και δεν υπάρχει τρόπος να διαπεραστεί. Όμως αυτό που γνωρίζει είναι πως μέσα σ' αυτόν τον οριοθετημένο κόσμο της φύσης δεν αξιοποιούνται πλήρως τα πάντα, πως υπάρχει τρομερό δυναμικό, πως είναι δυνατόν μέσα στα όριά του να αποκτηθεί η δύναμη πάνω σε όλα τα ζωντανά και υπάρχοντα πράγματα (αλλά με μία μοναδική, περιορισμένη εξαίρεση) - δηλαδή, μια δύναμη πάνω σε όλα όσα βρίσκονται κάτω από εκείνο το καλοτεντωμένο, αδιαπέραστο στερέωμα του ουρανού. Οι δυνάμεις της φύσης είναι τεράστιες, όμως και αυτές έχουν τα όριά τους. Για ένα αποκρυφιστικό ασκητισμό αυτού του είδους δεν υπάρχει απεριόριστη ή ανεξάντλητη πηγή δύναμης, οπότε, το έργο του είναι να συγκεντρώνει, να συγχωνεύει, να διατηρεί, να επεκτείνει και να αξιοποιεί όλες τις **φυσικές** δυνατότητες. Και σε αυτό το μονοπάτι, υπάρχουν δυνατότητες για τρομερά επιτεύγματα.

Ποια απάντηση μπορεί να δοθεί σε αυτή την ιδιαίτερη μορφή πνευματικού νατουραλισμού; Το μόνο πράγμα στον κόσμο που είναι πιο ισχυρό από αυτό είναι η διδασκαλία της Εκκλησίας περί πνευματικής φτώχειας, περί της δαπάνης, της σπατάλης των πνευματικών μας δυνάμεων, περί της υπέρτατης πτώχευσης του πνεύματος. Ο μόνος ορισμός του εαυτού που είναι πιο ισχυρός από αυτό είναι τα λόγια "Ιδού, η δούλη του Κυρίου". Αν και τα λόγια αυτά είναι ο ορισμός της ουσίας της Χριστιανικής ψυχής αλλά και ολόκληρη η Χριστιανική ανταπόκριση στις φυσικές δυνάμεις του ανθρώπινου όντος, δεν υπάρχει αμφιβολία πως έχει εισαχθεί στην ευσέβειά μας ένας αποκρυφιστικός συσχετισμός με τον ασκητισμό ο οποίος είναι ενάντια στον Χριστιανισμό, διαμέσου των αρχαίων Ανατολίτικων επιρροών, μέσω της Συρίας και του δικού της ειδικού τύπου θρησκευτικότητας. Δε υπάρχει ανάγκη να υπερτιμήσουμε αυτήν την επιρροή στον Χριστιανισμό, πάντως παρά ταύτα, υπάρχει.

Υπάρχει και μια άλλη άποψη όπου ο ασκητισμός μπορεί να πάψει να είναι

μέθοδος απόκτησης υψηλότερες πνευματικές αξίες, και να γίνεται αυτοσκοπός. Ένα άτομο μπορεί να ασκεί την οποιαδήποτε μορφή ασκητικής πρακτικής, όχι επειδή τον ελευθερώνει από κάτι ή επειδή του προσφέρει κάτι, αλλά απλώς επειδή είναι μια πρόκληση και απαιτεί προσπάθεια. Δε του παρέχει τίποτε στον έξω κόσμο, ούτε προσφέρει το παραμικρό στο περιεχόμενο της πνευματικής του εμπειρίας, και ούτε τον προχωρεί στο εσωτερικό του μονοπάτι. Του είναι δυσάρεστο να περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη σφαίρα - οπότε, πρέπει να το κάνει, εν ονόματι αυτής της δυσαρέσκειας. Το ξεπέρασμα μιας δυσαρέσκειας, ως μοναδικός στόχος του, και η άσκηση για χάρη της άσκησης, είναι στην καλλίτερη των περιπτώσεων μια απλή υποταγή σε προκλήσεις πειθαρχίας και - φυσικά - είναι μια διαστρέβλωση του ασκητικού μονοπατιού.

Όλα τα προαναφερόμενα είναι εντελώς ασήμαντα πράγματα, όταν συγκριθούν με την θεμελιώδη διαφωνία περί κοσμοθεωρίας που σήμερα χαρακτηρίζει τον Χριστιανισμό. Η διαφωνία αυτή αφορά την πιο ουσιώδη, την πιο θεμελιώδη κατανόηση του στόχου της Χριστιανικής ζωής και κατά κάποιον τρόπο διαιρεί τον Χριστιανικό κόσμο σε δύο βασικές απόψεις. Αναφέρομαι εδώ στην σωτηρία της ψυχής.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως η σωτηρία της ψυχής είναι ο ώριμος καρπός μιας αληθινής και αυθεντικής Χριστιανικής ζωής. Η Εκκλησία στέφει τους αγίους και τους μάρτυρές Της, τους υπομένοντας τα πάθη και τους ομολογητές Της, με το αμάραντο στεφάνι της αιώνιας ζωής. Υπόσχεται τον Παράδεισο, την βασιλεία των ουρανών και αιώνια μακαριότητα. Η Εκκλησία μας διδάσκει πως η βασιλεία του ουρανού βιάζεται - κατακτάται με την βία. Αυτό ομολογείται από Χριστιανούς όλων των πεποιθήσεων και πίστευων. Και ως αποτέλεσμα, το ζήτημα της σωτηρίας της ψυχής αποδεικνύεται πως είναι σπαθί που διαπερνά ολόκληρο τον πνευματικό κόσμο του Χριστιανισμού. Εδώ βρίσκουμε δύο εντελώς διαφορετικές αντιλήψεις που οδηγούν σε διαφορετικούς ηθικούς νόμους, διαφορετικά μέτρα συμπεριφοράς, κλπ. Είναι δύσκολο να αρνηθούμε πως και οι δύο αντιλήψεις έχουν αξιοσημείωτους και ιερούς υπέρμαχους, και πως αμφότερες οι απόψεις απολαμβάνουν αναμφισβήτητο κύρος μέσα στην εμπειρία της Εκκλησίας.

Έχουν υπάρξει ολόκληρες περίοδοι όταν ο Χριστιανικός ασκητισμός είχε χρωματιστεί από την μία ή την άλλη απόχρωση κατανόησής του. Και οι δύο σχολές έχουν τα συστήματά τους, τις αρχές τους, και τους πρακτικούς κανονισμούς τους. Ανοίξτε τους ογκώδεις τόμους της Φιλοκαλίας, διαβάστε το Πατερικόν, ακούστε - ακόμα και σήμερα - τα κηρύγματα για τον Χριστιανικό ασκητισμό. Αμέσως θα προσέξετε πως εκεί μέσα υπάρχει μια σοβαρή σχολή ασκητισμού, με ένα τεράστιο βάρος παράδοσης. Δεν έχετε παρά να αποδεχθείτε τις διατάξεις του και να ακολουθήσετε το μονοπάτι του. Όμως, πως ακριβώς είναι; Ποιές είναι οι διδαχές του;

Κάποιος που φέρει μέσα του ολόκληρο το στίγμα των συνεπειών της αμαρτίας του Αδάμ, και που καλείται στην σωτηρία μέσω του Αίματος του Χριστού, έχει ενώπιόν του ένα μοναδικό στόχο: την σωτηρία της ψυχής του. Ο στόχος αυτός και μόνο, του καθορίζει τα πάντα. Του καθορίζει την εχθρότητά του προς οτιδήποτε του στέκεται εμπόδιο στην σωτηρία του. Προσδιορίζει όλα τα μέσα που χρειάζεται για να την αποκτήσει. Ένα ανθρώπινο ον εδώ στη γη έχει τοποθετηθεί - σαν να λέμε - στην αρχή ενός ατέρμονου μονοπατιού προς τον Θεό. Και όλα είναι είτε ένα εμπόδιο είτε ένα

βοήθημα κατά μήκος αυτού του μονοπατιού. Στην ουσία, υπάρχουν δύο πολικές οντότητες: ο αιώνιος Δημιουργός του κόσμου, ο Λυτρωτής της ψυχής μου, και αυτή η θλιβερή ψυχή μου, η οποία πρέπει να αγωνίζεται προς την δική Του κατεύθυνση. Ποια μέσα χρειάζεται η πρόοδος πάνω στο μονοπάτι αυτό; Το πρώτο βήμα είναι η ασκητική νέκρωση της σάρκας. Είναι η προσευχή και η νηστεία. Είναι η απόρριψη των αξιών του κόσμου αυτού, και κάθε προσκόλληση σε αυτές. Είναι η υπακοή, η οποία νεκρώνει την αμαρτωλή επιθυμία, όπως ακριβώς η νηστεία νεκρώνει την αμαρτωλή, εμπαθή σάρκα.

Από την σκοπιά της υπακοής, πρέπει να μελετηθούν όλες οι κινήσεις της ψυχής και ολόκληρο το σύμπλεγμα των εξωτερικών δραστηριοτήτων που είναι η ευθύνη εκείνου του ατόμου. Δεν μπορεί να αρνηθεί να τις κάνει, διότι είναι υποχρεωμένος να τις εκτελεί ευσυνείδητα, αν του δοθούν ως υπακοή. Όμως δεν πρέπει να βυθίσει την ψυχή του εντελώς σε αυτές, εφ' όσον η ψυχή πρέπει να είναι γεμάτη από ένα μόνο πράγμα: τον αγώνα για την σωτηρία της. Ολόκληρος ο κόσμος, οι καημοί του, οι κόποι του σε όλα τα επίπεδα (πρόκειται για ένα είδος τεράστιου εργαστηρίου, ένα είδος αρένας πειραμάτων, όπου μπορώ να εξασκώμαι στην υπακοή και να ταπεινώνω το θέλημά μου. Αν η υπακοή απαιτεί να καθαρίζω σταύλους, να σκάβω για πατάτες, να περιποιούμαι λεπρούς, να κάνω εράνους για την Εκκλησία, ή να κηρύττω τις διδαχές του Χριστού), πρέπει όλα αυτά τα πράγματα να τα κάνω με την ίδια ευσυνείδητη και προσεκτική προσπάθεια, με την ίδια ταπείνωση και την ίδια απάθεια, επειδή όλα αυτά τα πράγματα είναι αγωνίσματα και ασκήσεις για την ετοιμότητά μου να χαλιναγωγήσω το θέλημά μου - ένας δύσκολος και δύσβατος δρόμος για την ψυχή που ζητά την σωτηρία. Πρέπει συνεχώς να εφαρμόζω αρετές, άρα να κάνω πράξεις Χριστιανικής αγάπης. Όμως εκείνη η αγάπη από μόνη της είναι μια πράξη υπακοής, αφού **καλούμαστε και εντελλόμαστε να αγαπούμε - και πρέπει να αγαπούμε.**

Το ότι η αγάπη εκείνη πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέτρο είναι προφανές: είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων. **Αλλά ενόσω αγαπώ, πρέπει να θυμάμαι ανά πάσα στιγμή πως ο θεμελιώδης στόχος της ανθρώπινης ψυχής είναι να σωθεί: στον βαθμό που η αγάπη με βοηθάει στην σωτηρία μου, στον βαθμό εκείνο μου είναι ωφέλιμη. Όμως πρέπει να χαλιναγωγείται και να περικόπτεται, αν δεν εμπλουτίζει τον πνευματικό μου κόσμο αλλά μου τον στερεί.** Η αγάπη είναι το ίδιο είδος ευλαβούς άσκησης, το ίδιο είδος δραστηριότητας, όπως κάθε άλλη εξωτερική πράξη. Ένα μονάχα πράγμα είναι σημαντικό: να στέκομαι υπάκουα ενώπιον του Θεού, η σχέση μου με τον Θεό, η στροφή μου προς την μελέτη της αιώνιας αγαθότητάς Του. Ο κόσμος μπορεί να παραμένει στην αμαρτία, μπορεί να διαμελίζει τον εαυτό του με τις δικές του αρρώστιες, όμως όλα αυτά τα πράγματα είναι εντελώς ασήμαντα όταν συγκρίνονται με το ακίνητο φως της Θεϊκής Τελειότητας - ενόσω όλος αυτός ο κόσμος είναι απλώς ένα πεδίο δοκιμών, ένα ακονιστήρι τρόπων τινά, όπου μπορώ να ακονίζω τις δικές μου αρετές. Πώς θα μπορούσα καν να σκεφτώ ότι εγώ θα είχα κάτι να δώσω στον κόσμο; Εγώ, που είμαι ένα τίποτε, τραυματισμένος από το προπατορικό αμάρτημα, γεμάτος πληγές εξ αιτίας των δικών μου προσωπικών διαστροφών και αμαρτημάτων; Το βλέμμα μου είναι στραμμένο εσωτερικά, εντός μου. Βλέπω μόνο την αποκρουστικότητά μου, τις δικές μου ουλές και τραύματα. Σε αυτά πρέπει κανείς να εστιάζει, διότι για αυτά πρέπει να μετανοούμε και να θρηνούμε. Πρέπει να αποκλείουμε όλα όσα σέκουν εμπόδιο στον δρόμο της σωτηρίας. **Στ' αλήθεια δεν υπάρχει χώρος για να**

αγωνιούμε για τις δυστυχίες των άλλων - εκτός μέσω εξάσκησης των αρετών.

Έτσι έχουν τα πράγματα. Στην πράξη, δεν θα συμπεράνεις αμέσως πως έτσι κατανοεί την διδαχή του Χριστού περί αγάπης ένα τέτοιο άτομο. Είναι ελεήμων, επισκέπτεται τους αρρώστους, προσέχει την ανθρώπινη δυστυχία, μάλιστα προσφέρει την αγάπη του στους ανθρώπους. Και μόνο αν παρατηρείς προσεκτικά, θα αντιληφθείς πως δεν το κάνει λόγω ανιδιοτελούς και θυσιαστικής αγάπης, καταθέτοντας την ζωή του για τους φίλους, αλλά το κάνει σαν ασκητική άσκηση, διότι έτσι θα τρέφει, θα σώσει την δική του ψυχή. Γνωρίζει πως - όπως είπε και ο Απόστολος - η αγάπη είναι το πιο σπουδαίο απ' όλα τα πράγματα, και πως **για την σωτηρία της ψυχής, επιπρόσθετα στις όποιες άλλες αρετές, πρέπει να υπάρχει και η αγάπη.** Και θα εκπαιδεύσει τον εαυτό του σε αυτήν, μαζί με τις άλλες αρετές. Θα διδάξει τον εαυτό του, θα αναγκάσει τον εαυτό του - φτάνει αυτό να μην τον καταστρέψει, φτάνει να μην είναι επικίνδυνο. Μια παράξενη και φοβερή ιερότητα - ή ομοιότητα ιερότητας - ξετυλίγεται σε αυτό το μονοπάτι. Θα παρατηρηθεί μια γνήσια και καθαρή γραμμή ανόδου, εκλεπτυσμού, εξέλιξης. Όμως ταυτόχρονα, γίνεται αισθητή μια κάποια ψυχρότητα, μια ασυνήθιστη πνευματική τσιγκουνιά, ένα είδος μιζέριας. Ο άλλος άνθρωπος, η ψυχή του άλλου ανθρώπου - του ξένου, φυσικά - γίνεται, όχι το αντικείμενο της αγάπης, αλλά το μέσον για την ωφέλεια της δικής μου ψυχής. Μια τέτοια κατανόηση του Χριστιανισμού ως επί το πλείστον ανήκει στις δυνατές και αντρίκιες ψυχές. Μπορεί να αποτελέσει πειρασμός για τις πιο άξιες, τις πιο θυσιαστικές ψυχές, για εκείνους που είναι πιο κοντά στην βασιλεία των ουρανών. Ο πειρασμός βρίσκεται μέσα στην ασυνήθιστη καθαρότητα, στην ένταση, στον απατηλό αλλά ελκυστικό τύπο ιερότητάς του. Τι μπορεί να πει κανείς; Πώς μπορεί κανείς να συγκρίνει την προσωπική του, χλιαρή κατάσταση, την προσωπική του έλλειψη ηρωικής πράξης με αυτό το αχανές και ζωηρό πνεύμα, που δρασκελίζει προς τα εμπρός με γιγαντιαία βήματα; Πώς είναι δυνατόν να αποφύγει κανείς τον πειρασμό;

Μόνο ένα πράγμα μπορεί να σε προστατεύσει από ένα τέτοιο πειρασμό: **"1ΕΑΝ ταις γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπην δε μη έχω, γέγονα χαλκός ηχών η κύμβαλον αλαλάζον. 2 και εάν έχω προφητείαν και ειδώ τα μυστήρια πάντα και πάσαν την γνώσιν, και εάν έχω πάσαν την πίστιν, ώστε όρη μεθιστάνειν, αγάπην δε μη έχω, ουδέν ειμι. 3 και εάν ψωμίσω πάντα τα υπάρχοντά μου, και εάν παραδώ το σώμά μου ίνα καυθήσωμαι, αγάπην δε μη έχω, ουδέν ωφελούμαι."** (Α' Κορ.13:1-3)

Αν κρίνεις την αληθινή ουσία των πραγμάτων με αυτό το κριτήριο, θα αρχίσεις να αντιλαμβάνεσαι πως τέτοιου είδους ασκητική απάρνηση του κόσμου είναι μια ακραία μορφή εγωισμού, μια ανάρμοστη και ανεπίτρεπτη πράξη αυτοσυντήρησης. Μετά, θα υπάρξουν και κάποιες περιέργες συγκρίσεις, κάποιες εκπληκτικές συμπτώσεις. Διότι μια τέτοια διαμετρική αντίθεση του "εγώ" προς ολόκληρο τον κόσμο μπορεί να γίνει και για άλλους, μη-ασκητικούς -ακόμα και μη θρησκευτικούς- λόγους. Μήπως οι αληθινοί αντιπρόσωποι του "κόσμου τούτου" δεν είναι αποκομμένοι από τον κόσμο, με ένα αδιαπέραστο τοίχο απούσας αγάπης; Όποιο και αν είναι το ενδιαφέρον της ζωής τους, πάντοτε υπάρχει εκείνο το αδιαπέραστο χάσμα ανάμεσα στο "εγώ" τους και τον κόσμο. Όσο πιο εγωιστές - όσο πιο "εκκοσμικευμένοι" - είναι αυτοί οι άνθρωποι, τόσο πιο μακριά βρίσκονται

από την γνήσια ζωή του κόσμου, και τόσο περισσότερο θα τους είναι ο κόσμος ένα είδος άψυχης άνεσης ή άψυχου βασάνου, απέναντι στα οποία τοποθετούν τα έμψυχα "εγώ" τους. Υπό αυτή την έννοια βλέπουμε πως τα αντίθετα όντως συμπίπτουν. Βλέπουμε εδώ και στα δύο άκρα την βεβαίωση του μοναδικού "εγώ" μας - την βεβαίωση μιας αρπακτικής, άπληστης και μίζερης αγάπης για την ατομική ιδιοκτησία - είτε πρόκειται για ιδιοκτησία που αποκτήθηκε μέσω πνευματικής εμπειρίας της ασκητικής οδού, ή μέσω των εξωτερικών και υλικών ευεργετημάτων της κοσμικής επιτυχίας. Αυτό που είναι σημαντικό εδώ είναι η κτητική και μίζερη σχέση προς την ιδιοκτησία αυτή.

Τι μπορεί να ειπωθεί λοιπόν για τον ρόλο ενός τέτοιου ασκητισμού στην ζωή της Εκκλησίας; Ίσως αυτό το ερώτημα χρειάζεται να προσεγγισθεί από την αντίθετη κατεύθυνση.

Όσο πιο φοβερός και αμαρτωλός είναι ο κόσμος, τόσο πιο παθιασμένη είναι η επιθυμία να φύγουμε από αυτόν, τόσο πιο δύσκολο είναι να αγαπήσουμε την εικόνα του, την παραμορφωμένη από το μίσος και την δυστυχία, και γενικά, τόσο πιο μεγάλη είναι η απόρριψη της αγάπης. Όσο πιο δύσκολο είναι το μονοπάτι μέσα στην διαστρεβλωμένη ζωή αυτού του κόσμου, τόσο πιο μεγάλη είναι η νοσταλγία για τα ύψη. Σήμερα ο κόσμος είναι εξαιρετικά ανθυγιεινός ακόμα και επικίνδυνος για τον ασκητή που επιζητά την σωτηρία. Έτσι, η σύνεση ξεκάθαρα απαιτεί να αποφεύγεται η επαφή μαζί του, για να μην εκτεθεί στον κίνδυνο. Η διακαής ένταση όμως του ασκητικού πνεύματος, που ήταν ανέκαθεν παρούσα στην ανθρώπινη ψυχή σε όλες τις περιόδους της ιστορίας, πάντοτε άρπαζε μεμονωμένες ψυχές προς εκείνα τα ύψη όπου μπορούν να τινάξουν τον κουρνιαχτό του κόσμου από τα πόδια τους, κατορθώνοντας το ένα έργο που είναι αντάξιο της ανθρωπότητας: την προσωπική σωτηρία της ψυχής τους.

Θα ήθελα εδώ να διακόψω, και να θίξω κάποια από τα μοναδικά χαρακτηριστικά του σημερινού κόσμου που τον κάνουν ακόμη πιο αφόρητο για εκείνους που διψούν για ασκητική απάθεια και **podvig** (ασκητικό αγώνα) για την σωτηρία της ψυχής τους.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την εσωτερική και εξωτερική θλίψη και μιζέρια του κόσμου σήμερα. Υπάρχει η απειλή ενός επικείμενου πολέμου, η σταδιακή εξασθένηση του πνεύματος της ελευθερίας, οι επαναστάσεις και οι δικτατορίες που διαρρηγνύουν τον λαό, υπάρχει το ταξικό μίσος και μια πτώση στις ηθικές αρχές. Θα έλεγε κανείς πως δεν υπάρχουν κοινωνικά κακά που να μην έχουν επηρεάσει την σύγχρονη ζωή. Και όμως, ταυτόχρονα είμαστε περιστοιχισμένοι από πλήθη ανθρώπων που αγνοούν παντελώς την τραγωδία των καιρών μας. Ταυτόχρονα είμαστε περιστοιχισμένοι από μια απεριόριστη ικανοποίηση του εαυτού, μια απόλυτη απουσία αμφιβολίας λόγω σαρκικού και πνευματικού κορεσμού, λόγω μιας σχεδόν υπερβολικής δόσης από όλα τα πράγματα. Όμως αυτό δεν είναι κανένα "συμπόσιο μέσα στο λοιμό"^[5]. Το να τρώει κανείς πλούσια κατά την διάρκεια λοιμού κουβαλάει μαζί του την δική του τεράστια τραγωδία. Είναι μόλις σε απόσταση ενός βήματος, όσο το πάχος μιας τρίχας μακριά από θρησκευτική συντριβή και φωτισμό. Μέσα του υπάρχει κάτι από το κουράγιο της απελπισίας. Και αν κάποιος τύχει να βρεθεί εκεί, που να θέλει να δώσει την αγάπη του στον κόσμο, δεν θα δυσκολευτεί να βρει λόγια αποκήρυξης, λόγια πρόσκλησης και αγάπης.

Σήμερα, σε καιρούς λοιμού, κανονικά μετράει κανείς τις εισπράξεις της ημέρας και το βράδυ πηγαίνει στον κινηματογράφο. Δεν γίνεται κουβέντα για το κουράγιο της απελπισίας, διότι δεν υπάρχει απελπισία. Υπάρχει μόνο η απόλυτη ευχαρίστηση και πνευματική απραξία. Η τραγική φύση της ψυχολογίας του σύγχρονου ανθρώπου είναι οφθαλμοφανής. Και κάθε φλογερός προφήτης, κάθε κήρυκας θα βρεθεί σε δίλημμα: σε ποια πλευρά του τραπέζιου του καφενείου να καθίσει; Πώς θα μπορέσει να ρίξει φως πάνω στη φύση των σημερινών κερδών του Χρηματιστηρίου; Πώς θα μπορέσει να διαπεράσει, να ποδοπατήσει και να καταστρέψει αυτή την κολλώδη, αηδιαστική μάζα που περιβάλλει την ψυχή του σημερινού βαρβάρου; Πώς μπορεί να φλέξει τις καρδιές τους με τα λόγια του; [6] Το πρόβλημα είναι πως αυτές είναι καλυμμένες με ένα παχύ, αδιαπέραστο πυρίμαχο υλικό που δεν μπορείς να διαπεράσεις με φωτιά. Θα μπορέσει να τους δώσει απαντήσεις στις αμφιβολίες τους; Μα αυτοί δεν έχουν αμφιβολίες για τίποτε. Θα τους αποκηρύξει; Μα αφού είναι ικανοποιημένοι με τις μετριοπαθείς πράξεις αγάπης. Στο κάτω-κάτω, δεν αισθάνονται χειρότερα από κάποιους άλλους. Θα έπρεπε εκείνος να τους περιγράψει την επερχόμενη Κρίση και την αιώνια μακαριότητα των δικαίων; Μα, αφού δεν πιστεύουν σε τίποτε απ' όλα αυτά - άλλωστε είναι απόλυτα ικανοποιημένοι με τις ευλογίες αυτής της εποχής. Όμως αυτή η στασιμότητα, αυτή η αδράνεια, αυτή η αυτο-ευχαρίστηση και η αίσθηση της ευεξίας που χαρακτηρίζει τον σύγχρονο άνθρωπο είναι κάτι πολύ δύσκολο να βάλει κανείς μέσα στην καρδιά του και να το αγαπήσει, καθ' ότι προκαλεί σύγχυση παρά συμπόνια. Και αυτό παράγει ακόμη περισσότερους λόγους για να θέλει κανείς να τινάξει τον κουρνιαχτό από τα πόδια του, αφού είναι προφανές πως καμία συμμετοχή σε μια τέτοια μικρόψυχη ζωή μπορεί να της αλλάξει το παραμικρό.

Στο σημείο αυτό αναπτύσσεται ένας ειδικά εξυψωμένος τύπος πνευματικού εγωισμού. Και μαζί του εμφανίζονται και όλοι οι άλλοι τύποι του εγωκεντρικού ατόμου. Συνθλίβεται κανείς από την δική του ανικανότητα: φτάνει στο σημείο να γνωρίζει καθαρά και προσεκτικά όλες του τις αμαρτίες, όλα του τα ελαττώματα και τις αποτυχίες. Βλέπει την μηδαμινότητα της ψυχής του και συνεχώς ξεσκεπάζει τα φίδια και τους σκορπιούς που έχουν φωλιάσει εκεί. Ένα τέτοιο άτομο μετανοεί για τις αμαρτίες του, αλλά η μετάνοιά του δεν τον ελευθερώνει από τις σκέψεις της μηδαμινότητάς του. Δεν μεταμορφώνεται εξ αιτίας αυτού, και πάλι και ξανά επιστρέφει στο ένα εκείνο πράγμα που τον ενδιαφέρει - το θέαμα της μηδαμινότητάς του, της αμαρτωλότητάς του. Όχι μόνο ο κόσμος ως σύνολο και όλη η ανθρώπινη ιστορία, αλλά ακόμα και η μοίρα ενός μεμονωμένου ατόμου - τα βάσανά του, οι αποτυχίες του, οι χαρές του και τα όνειρά του - όλα αυτά ξεθωριάζουν και χάνονται, μέσα στο φως της δικής μου πτώσης, της δικής μου αμαρτίας. Ολόκληρος ο κόσμος παίρνει χρώμα από την λάμψη της δικής μου καιγόμενης ψυχής. Ακόμα περισσότερο: ολόκληρος ο κόσμος κάπως χάνεται, μέσα στο ολοκαύτωμα της δικής μου ψυχής. Αυτή η συγκεκριμένη αντίληψη περί Χριστιανισμού, την δεδομένη εκείνη στιγμή, απαιτεί μια βαθύτατη ανάλυση του εαυτού, έναν αγώνα εναντίον των παθών, μια προσευχή για την ατομική σωτηρία. Μονάχα ένας τύπος προσευχής στον Δημιουργό της υψηλίου, στον Παντοκράτορα, στον Λυτρωτή όλης της ανθρωπότητας είναι εφικτός για ένα τέτοιο άτομο - μια προσευχή για τον εαυτό του, για την ατομική του σωτηρία, μια προσευχή να ελεηθεί ο εαυτός του. Μερικές φορές, αυτή είναι προσευχή για πραγματικά φοβερά και τρομερά δώρα, και μερικές φορές ζητώ από τον Δημιουργό της υψηλίου να εκπληρώσει όσα Του ζητώ μέσω προσευχής, τα

οποία δεν είναι και πολύ σπουδαία - Του ζητώ μονάχα "ύπνον ελαφρόν και ατάραχον".

Το πνευματικά εγωκεντρικό άτομο αντικαθιστά τον στόχο του αληθινού ασκητισμού. Αποκόπτει το άτομο αυτό από την υφήλιο και τον μετατρέπει σε πνευματικό τσιγκούνη - και μετά αυτή η μιζέρια γρήγορα αναπτύσσεται και μεγαλώνει, επειδή αρχίζει να παρατηρεί πως όσα περισσότερα αποκτά, τόσο περισσότερο αδειάζει η ψυχή του. Αυτό συμβαίνει εξ αιτίας ενός παράξενου νόμου της πνευματικής ζωής, δια του οποίου, όσα δεν ταρασσονται, όλα όσα διαφυλάσσονται, όλα όσα δεν χαρίζονται με αγάπη, κάπως εκφυλίζονται, διαβρώνονται, καταναλώνονται μέσα σε φλόγες. Το ταλέντο αφαιρείται από εκείνον που το θάβει, και δίνεται σε εκείνον που θα το δανείσει έντοκα. Περαιτέρω συσσώρευση καθιστά το άτομο όλο και περισσότερο κενό. Οδηγεί σε ξηρασία, σε πνευματικό μούδιασμα, στον πλήρη εκφυλισμό και καταστροφή της πνευματικής μας ουσίας. Μια μοναδική διαδικασία αυτο-δηλητηριασμού μέσω των πνευματικών αξιών λαμβάνει χώρα. Κάθε τύπος εγωκεντρικού ατόμου πάντοτε οδηγεί στον αυτο-δηλητηριασμό και κάποιο είδος κορεσμού, σε βαθμό που να αδυνατεί να κατανοεί πραγματικά. Μπορεί να δηλωθεί ευθαρσώς πως ο πνευματικά εγωκεντρικός τύπος υπόκειται ολοκληρωτικά στον νόμο αυτό. Και αυτός ο αυτο-δηλητηριασμός μπορεί καμιά φορά να οδηγήσει και στον απόλυτο και ολοκληρωτικό πνευματικό θάνατο.

Αυτό είναι κατά πάσα πιθανότητα το πιο τρομακτικό φαινόμενο που θα μπορούσε να συμβεί σε οποιονδήποτε. Και είναι ιδιαίτερα τρομακτικό επειδή είναι τόσο δυσδιάκριτο, επειδή αντικαθιστά εντελώς ανεπαίσθητα τις πραγματικές πνευματικές αξίες με ψεύτικες, επειδή ορισμένες φορές απαιτεί να ξεσηκωθεί κανείς εναντίον των βαθύτατων, εξυψωμένων αλλά λανθασμένα κατανοημένων Χριστιανικών αξιών, χωρίς τις οποίες είναι αδύνατον να γίνει ο ξεσηκωμός, αφού απαιτείται ξεσηκωμός εναντίον του ασκητισμού.

5ος τύπος: το Ευαγγελικό μονοπάτι

Θα προχωρήσω τώρα στον χαρακτηρισμό του ευαγγελικού τρόπου πνευματικής ζωής, ο οποίος είναι εξ ίσου αιώνιος όσο και η αναγγελία της Καλής Είδησης, είναι πάντα ζωντανός μέσα στον κόρφο της Εκκλησίας, ακτινοβολώντας για μας στα πρόσωπα των αγίων, και καμιά φορά φωτίζοντας με τον αντικατοπτρισμό της φλόγας του ακόμα και τους δίκαιους που είναι έξω από την Εκκλησία. (Εδώ πρέπει οπωσδήποτε να μπει μια διευκρίνιση, για να αποφευχθούν τυχόν καλοπροαίρετες ή σκόπιμες παρερμηνείες του ευαγγελικού τρόπου θρησκευτικής ζωής. Προφανώς δεν έχει καμία σχέση με την σύγχρονη ευαγγελική σέκτα, η οποία έχει αντλήσει μόνο ορισμένες ηθικές αρχές από μέσα από το Ευαγγέλιο, έχει προσθέσει την δική της παραμορφωμένη και φτωχή διδασκαλία περί σωτηρίας - με την θεωρία της "αναγέννησης" - την έχει αρωματίσει με ένα μίσος για την Εκκλησία, και στη συνέχεια έχει διαδώσει αυτό το περίεργο συνονθύλευμα ως την γνήσια κατανόηση της Ευαγγελικής διδασκαλίας του Χριστού.) Το πνεύμα της θρησκευτικής συνειδήσεως των ευαγγελικών "πνέει όπου θέλει", αλλά αλλοίμονο στις εποχές και στους ανθρώπους εκείνους στους οποίους δεν αναπαύεται. Και ταυτόχρονα, μακάριοι είναι όσοι βαδίζουν στα

μονοπάτια του, ακόμα και εκείνοι που δεν το γνωρίζουν.

Τι χαρακτηρίζει αυτό το μονοπάτι περισσότερο απ' όλα; Είναι η "Χριστοποίηση" όλης της ζωής. Ως ένα βαθμό η ιδέα αυτή μπορεί να παραταχθεί δίπλα σε αυτό που εκλαμβάνεται με τον όρο "εκκλησιοποίηση" αλλά και τον όρο "Χριστιανοποίηση". Η έννοια της "εκκλησιοποίησης" συχνά εκλαμβάνεται ως τοποθέτηση της ζωής μέσα στο πλαίσιο κάποιου ρυθμού εκκλησιαστικής ευσέβειας, ως υποταγή της προσωπικής μας εμπειρίας ζωής στο πρόγραμμα του κύκλου των θείων λειτουργιών, ως την ενσωμάτωση ορισμένων συγκεκριμένων στοιχείων "εκκλησιαστικότητας" στον τρόπο ζωής μας, έως και των στοιχείων του *ustav* (το Ρωσικό Ορθόδοξο Τυπικό). Η "Χριστιανοποίηση" πάντως γενικά κατανοείται ως τίποτε περισσότερο από την διόρθωση της κτηνωδίας της ανθρώπινης ιστορίας, μέσω μιας δόσης εμβολιασμού με Χριστιανική ηθικότητα. Και εκτός αυτού, πως συμπεριλαμβάνεται και η διάδοση του Ευαγγελίου σε όλο τον κόσμο. Η "Χριστοποίηση" όμως βασίζεται στα λόγια: **"ζω δε ουκέτι εγώ, ζη δε εν εμοί Χριστός"** (Γαλ.2:20). Η Εικών του Θεού, η εικόνα του Χριστού, η οποία είναι η όντως πραγματική και αληθινή ουσία η οντότητά μου, είναι το μόνο μέτρο των πάντων, το μόνο μονοπάτι η οδός που μου έχει δοθεί. Κάθε κίνηση της ψυχής μου, κάθε πλησίασμα προς τον Θεό, προς τους άλλους ανθρώπους, προς τον κόσμο, καθορίζεται από την καταλληλότητα εκείνης της πράξης να αντικατοπτρίζει την εικόνα του Θεού που βρίσκεται εντός μου.

Αν βρεθώ αντιμέτωπος με δύο μονοπάτια και έχω αμφιβολίες, και αν όλη η ανθρώπινη σοφία, εμπειρία και παράδοση δείχνουν προς το ένα από αυτά αλλά εγώ νοιώσω πως ο Χριστός θα ακολουθούσε το άλλο μονοπάτι - τότε όλες μου οι αμφιβολίες θα πρέπει να εξαφανιστούν και εγώ θα πρέπει να επιλέξω να ακολουθήσω τον Χριστό, παρ' όλη την εμπειρία, την παράδοση και την σοφία που αντιτίθενται. Όμως, πέραν της άμεσης συνειδητοποίησης πως ο Χριστός με καλεί σε ένα συγκεκριμένο μονοπάτι, μήπως υπάρχουν άλλα αντικειμενικά σημεία τα οποία θα μου υποδείξουν πως ετούτο δεν είναι κάτι που έτσι μου φαίνεται εμένα, πως δεν είναι δημιούργημα της φαντασίας μου η ένα συγκινησιακό συναίσθημα; Ναι, υπάρχουν αντικειμενικές ενδείξεις.

Ο Χριστός μας έδωσε δύο εντολές: να αγαπούμε τον Θεό και να αγαπούμε τον συνάνθρωπό μας. Όλα τα άλλα, ακόμα και οι εντολές στους Μακαρισμούς, δεν είναι παρά μια λεπτομερής ανάπτυξη αυτών των δύο εντολών, οι οποίες εμπεριέχουν την ολότητα της "Καλής Είδησης" (Ευαγγέλιο) του Χριστού. Επί πλέον, η επίγεια ζωή του Χριστού δεν είναι τίποτε περισσότερο από την αποκάλυψη του μυστηρίου της αγάπης του Θεού και την αγάπη για τον άνθρωπο. Αυτές, αθροιστικά, είναι όχι απλώς το αληθινό αλλά και το μόνο μέτρο όλων των πραγμάτων. Και είναι αξιοσημείωτο, πως η αλήθειά τους βρίσκεται μόνο στον τρόπο που είναι ενωμένα μεταξύ τους. Η αγάπη μόνο προς τον άνθρωπο μας οδηγεί σε ένα τυφλό αδιέξοδο στενοσόκακο ενός αντι-Χριστιανικού ουμανισμού, του οποίου η μοναδική έξοδος είναι ορισμένες φορές η απόρριψη του μεμονωμένου ανθρώπινου όντος με μια αγάπη προς αυτόν εν ονόματι ολόκληρης της ανθρωπότητας. Αλλά και η αγάπη προς τον Θεό χωρίς την αγάπη για τον συνάνθρωπο είναι καταδικασμένη: **"Εσύ, υποκριτά, πώς μπορείς να αγαπάς τον Θεό Τον Οποίον δεν έχεις δει, αν μισείς τον αδελφό σου, τον οποίον έχεις δει; **Εάν τις είπη ότι αγαπώ τον Θεόν, και τον αδελφόν αυτού μισή, ψεύστης εστί· ο γαρ μη αγαπών τον αδελφόν ον εώρακε, τον Θεόν ον ουχ εώρακε πως δύναται αγαπάν;**" - (Α' Ιωανν.4:20) Ο συσχετισμός των δύο**

δεν είναι απλώς ο συνδυασμός δύο μεγάλων αληθειών βγαλμένων από δύο πνευματικούς κόσμους. Ο συσχετισμός τους είναι η ένωση δύο τμημάτων ενός όλου.

Αυτές οι δύο εντολές είναι οι δύο όψεις μιας και μόνο αλήθειας. Αν καταστρέψεις κάποια από τις δύο, καταστρέφεις την αλήθεια ως σύνολο. **Μάλιστα, αν αφαιρέσεις την αγάπη προς τον συνάνθρωπο, τότε καταστρέφεις τον άνθρωπο (διότι με το να μην τον αγαπάς τον απορρίπτεις, τον καταντάς μη-ύπαρξη) και παύεις πλέον να έχεις ένα μονοπάτι προς την Θεογνωσία.** Ο Θεός τότε γίνεται πραγματικά αποφατικός, έχοντας μόνο αρνητικές ιδιότητες, και ακόμα και αυτές μπορούν να εκφραστούν μόνο με την ανθρώπινη γλώσσα που θα έχεις απορρίψει. Γίνεται απροσπέλαστος και στην ανθρώπινη ψυχή σου, διότι, με το να απορρίπτεις τον άνθρωπο, έχεις επίσης απορρίψει την ανθρωπότητα, έχεις επίσης απορρίψει ότι είναι ανθρώπινο μέσα στην ψυχή σου, παρ' ότι η ανθρωπότητα η δική σου ήταν η εικόνα του Θεού εντός σου, και ο μόνος τρόπος για σένα να δεις το Πρωτότυπο επίσης. Για να μην αναφερθώ και στο γεγονός ότι άνθρωπος σε είχε διδάξει, με την δική του -ανθρώπινη- γλώσσα, περιγράφοντας με ανθρώπινες λέξεις την αλήθεια του Θεού, ή στο ότι ο Θεός μας φανερώνεται μέσω ανθρωπίνων σκέψεων. Με το να μην αγαπούμε, με το να μην έχουμε επαφή με την ανθρωπότητα, καταδικάζουμε μόνοι μας τον εαυτό μας και σε ένα είδος κωφάλαλης τυφλότητας σε σχέση με το θείο. Με αυτή την έννοια, όχι μόνο προσέλαβε ο Λόγος-Υίος του Θεού την ανθρώπινη φύση για να ολοκληρώσει το έργο Του της λύτρωσης, και δι' αυτής την αγίασε άπαξ και δια παντός, προορίζοντάς την για την θέωση, αλλά ο Λόγος του Θεού, ως αυτή καθ' εαυτή η "Καλή Είδηση" - το Ευαγγέλιο - ως αποκάλυψη και φωτισμός, αντίστοιχα χρειαζόταν να ενσαρκωθεί, προσλαμβάνοντας την σάρκα ασήμαντων ανθρωπίνων λέξεων. Διότι οι άνθρωποι με λέξεις εκφράζουν τα αισθήματά τους, τις αμφιβολίες τους, τις σκέψεις τους, τις καλές πράξεις τους και τις αμαρτίες τους. Και κατ' αυτό τον τρόπο η ανθρώπινη ομιλία, που είναι το σύμβολο της εσωτερικής ζωής του ανθρώπου, παρομοίως αγιοποιήθηκε και γέμισε με Χάρη - άρα, μέσω αυτής, και ολόκληρη η εσωτερική ζωή του ανθρώπου.

Από την άλλη, δεν μπορεί κανείς να αγαπήσει τον συνάνθρωπο πραγματικά, χωρίς να αγαπά τον Θεό. **Μάλιστα, τι θα μπορούσαμε να αγαπήσουμε στον άνθρωπο, αν δεν διακρίναμε την εικόνα του Θεού μέσα του;** Χωρίς εκείνη την εικόνα, πάνω σε τι θα βασιζόταν εκείνη η αγάπη; Θα καταντούσε ένα είδος παράξενου, τερατώδους, υπέρμετρου εγωισμού, όπου κάθε "άλλος" γίνεται απλώς μια συγκεκριμένη όψη του δικού μου εαυτού. Δηλαδή, αγαπώ στον άλλον εκείνο που είναι συμβατό με μένα, που με πλαταίνει, που με εξηγεί - και καμιά φορά απλώς με διασκεδάζει και με γοητεύει. Αν όμως δεν έχει έτσι το πράγμα, και όντως υπάρχει η επιθυμία για ανιδιοτελή αλλά μη-θρησκευτική αγάπη προς τον συνάνθρωπο, τότε αναπόφευκτα θα μεταφερθεί από ένα συγκεκριμένο πρόσωπο από σάρκα και αίμα και θα στραφεί προς τον άοριστο άνθρωπο, προς την ανθρωπότητα, ακόμα και προς την ιδέα της ανθρωπότητας, και σχεδόν πάντοτε θα καταλήγει να θυσιάζει το συμπαγές πρόσωπο επάνω στον βωμό αυτής της αφηρημένης ιδέας - το "κοινό καλό", τον "επίγειο παράδεισο" κλπ...

Δύο τύποι αγάπης

Στον κόσμο αυτό υπάρχουν δύο είδη αγάπης: ο ένας που παίρνει και ο άλλος που δίνει. Αυτό είναι κοινό γνώρισμα σε όλα τα είδη αγάπης, και όχι μόνο στην αγάπη για τον άνθρωπο. Αγαπάμε ένα φίλο, την οικογένειά μας, τα παιδιά, την παιδεία, τις τέχνες, την Πατρίδα, τις ιδέες μας, τον εαυτό μας - ακόμα και τον Θεό - από κάθε μια αυτών των δύο απόψεων. Ακόμα και οι πιο υψηλές μορφές αγάπης, που με κοινή συμφωνία είναι οι υψηλότερες, μπορούν να έχουν αυτόν τον διττό χαρακτήρα.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την μητρική αγάπη. Μια μητέρα μπορεί να απαρνηθεί τον εαυτό της, θα θυσιάσει για τα παιδιά της. Και όμως, αυτό δεν δικαιολογεί την αναγνώριση ως Χριστιανική αγάπη για τα παιδιά της. Πρέπει κανείς να αναρωτηθεί: Τι είναι αυτό που αγαπά σε αυτά; Πιθανόν να αγαπά τον αντικατοπτρισμό του εαυτού της, την δεύτερη νιότη της, την προέκταση του "εγώ" της μέσα σε άλλα "εγώ", τα οποία ξεχωρίζουν μέσα στον υπόλοιπο κόσμο, ως "εμείς". Πιθανόν να αγαπά την σάρκα της που βλέπει μέσα και σε αυτά, ή τα γνωρίσματα του δικού της χαρακτήρα, τους αντικατοπτρισμούς των δικών της γούστων, την συνέχιση της δικής της οικογένειας. Τότε γίνεται αβέβαιο που ακριβώς βρίσκεται η βασική διαφορά ανάμεσα στην εγωιστική αγάπη του εαυτού και η φαινομενικά θυσιαστική αγάπη για τα παιδιά μας - ανάμεσα στο "εγώ" και το "εμείς". Όλα αυτά ανέρχονται σε μια εμπαθή αγάπη των δικών μας πραγμάτων, που μας τυφλώνει την όραση, αναγκάζοντάς μας να αγνοούμε τον υπόλοιπο κόσμο - οτιδήποτε δεν είναι "δικό μας".

Μια τέτοια μητέρα θα φαντάζεται πως η αξία του δικού της παιδιού δεν συγκρίνεται με την αξία άλλων παιδιών, πως οι δικές του ατυχίες και αρρώστιες είναι πιο σοβαρές από εκείνες των άλλων, και, τελικά, πως κάποιες φορές η ευημερία και η επιτυχία των άλλων παιδιών μπορούν να θυσιάσουν για χάρη της ευημερίας και της επιτυχίας του δικού της. Θα σκέφτεται πως ολόκληρος ο κόσμος (συμπεριλαμβανομένου και του εαυτού της) καλείται να υπηρετήσει το δικό της παιδί, να το τρέφει, να ποτίζει την δίψα του, να το εκπαιδεύει, να εξομαλύνει όλα τα μονοπάτια που θα περπατήσει, να εκτρέπει όλα τα εμπόδια και όλους τους αντιπάλους. Πρόκειται για μια εμπαθή μητρική αγάπη. Πραγματικά Χριστιανική είναι μονάχα η μητρική αγάπη που βλέπει στο παιδί της μια αληθινή εικόνα του Θεού η οποία δεν είναι εγγενής μονάχα σε αυτό αλλά σε όλους τους ανθρώπους, και που της το έχουν εμπιστευτεί, ως δική της ευθύνη, ως κάτι που οφείλει να αναπτύξει και να ενδυναμώσει μέσα του την προετοιμασία για μια αναπόφευκτη ζωή μαρτυρίου στο Χριστιανικό μονοπάτι, για εκείνη την σταυρική πρόκληση που κάθε Χριστιανός έχει να αντιμετωπίσει. Μόνο μια τέτοια μητέρα αγαπά πραγματικά το παιδί της με αληθινή Χριστιανική αγάπη. Με ένα τέτοιο είδος αγάπης θα είναι πιο ευαίσθητη στις δυστυχίες των άλλων παιδιών, θα τα προσέχει περισσότερο όταν είναι παραμελημένα. Σαν αποτέλεσμα της παρουσίας της Χριστιανικής αγάπης μέσα στην καρδιά της, η σχέση της με την υπόλοιπη ανθρωπότητα θα είναι μια εν Χριστώ σχέση. Αυτό φυσικά είναι ένα πολύ εκφραστικό παράδειγμα.

Δεν μπορεί να υπάρξει αμφισβήτηση πως η αγάπη -για οτιδήποτε υπάρχει- διαιρείται σε αυτούς τους δύο τύπους. Μπορεί κανείς να αγαπά με πάθος την πατρίδα του, εργαζόμενος για να εξασφαλίσει την ένδοξη και νικηφόρα εξέλιξή της, και κατατροπώνοντας όλους τους εχθρούς της. Ή, μπορεί κανείς να την αγαπά με Χριστιανικό τρόπο, εργαζόμενος ώστε να αποκαλύπτεται

όλο και περισσότερο καθαρά το πρόσωπο της αλήθειας του Χριστού μέσα σε αυτήν. Μπορεί κανείς να αγαπά με πάθος την γνώση και την τέχνη, επιζητώντας να εκφράσει, να επιδείξει τον εαυτό του μέσα σε αυτά. Ή, μπορεί να τα αγαπά, διατηρώντας την επίγνωση της υπηρεσίας του μέσω αυτών, της ευθύνης του να αξιοποιεί τα δώρα του Θεού στις σφαίρες αυτές. Μπορεί κανείς επίσης να αγαπά την ιδέα της ζωής του, μόνο και μόνο επειδή είναι δική του - και να την τοποθετεί με ζήλεια και ζήλο πάνω από όλες τις άλλες ιδέες. Ή, μπορεί να διακρίνει σε αυτήν επίσης ένα δώρο του Θεού που του έχει δοθεί για να υπηρετήσει την αιώνια αλήθειά Του κατά την διάρκεια του μονοπατιού του επί της γης. Μπορεί κανείς να αγαπά την ίδια τη ζωή με πάθος και θυσιαστικά. Ακόμα μπορεί κανείς να ταυτιστεί με τον θάνατο με δύο διαφορετικούς τρόπους. Και μπορεί να απευθύνει δύο είδη αγάπης προς τον Θεό. Το ένα είδος θα Τον βλέπει σαν τον ουράνιο προστάτη των επίγειων παθών και επιθυμιών "μου" ή "μας". Ένα άλλο είδος αγάπης όμως θα καταθέσει ταπεινά και θυσιαστικά την μικρούλα ανθρώπινη ψυχή στα χέρια Του. Και με εξαίρεση το όνομά τους - αγάπη - αυτές οι δύο μορφές της δεν θα έχουν τίποτε το κοινό.

Κάτω από το φως μια τέτοιας Χριστιανικής αγάπης, ποια θα έπρεπε να είναι η ασκητική προσπάθεια του ανθρώπου; Ποιος είναι ο αληθινός ασκητισμός, του οποίου η ύπαρξη αναπόφευκτα εξαρτάται από την ύπαρξη πνευματικής ζωής; Το κριτήριό του είναι η αυτοαπαρνούμενη αγάπη για τον Θεό και τον συνάνθρωπο, Άλλα ένας ασκητισμός που τοποθετεί την ψυχή του ιδίου στο κέντρο των πάντων, που επιζητεί την δική της σωτηρία, απομονώνοντάς την από τον κόσμο και περιορισμένη στα δικά της στενά περιθώρια, πλησιάζει πολύ στο να μοιάζει με πνευματικό εγωκεντρισμό και με τον φόβο διάλυσης ή με σπατάλη των ενεργειών μας, παρ' ότι είναι για χάρη της αγάπης: αυτό, δεν είναι Χριστιανικός ασκητισμός.

Ποιο είναι το κριτήριο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει και να μετρήσει τα διάφορα μονοπάτια της ανθρώπινης ζωής; Ποια είναι τα πρότυπά τους, τα πρωταρχικά τους σύμβολα, τα όριά τους; Είναι το μονοπάτι του Θεανθρωπισμού - το μονοπάτι του Χριστού επί της γης, Ο Λόγος σαρκς εγένετο, ο Θεός ενσαρκώθηκε, γεννήθηκε, μέσα σε σταύλο στην Βηθλεέμ. Αυτό από μόνο του θα πρέπει να μας είναι πλήρως αρκετό, για να μιλούμε για την απεριόριστη, θυσιαστική, αυτοαπαρνούμενη και αυτοταπεινούμενη αγάπη του Χριστού. Όλα τα υπόλοιπα ενυπάρχουν σε αυτό. Ο Υιός του Ανθρώπου έκλινε ολόκληρο τον Εαυτό Του - ολόκληρη την θείκή Του Φύση και ολόκληρη την θείκή Του Υπόσταση - κάτω από τους θόλους εκείνου του σπηλαίου στην Βηθλεέμ. Δεν είναι δύο οι Θεοί, ούτε είναι δύο οι Χριστοί: ο Ένας που ζει στην μακαριότητα, στους κόλπους της Αγίας Τριάδος, και Ένας άλλος, που έλαβε δούλου μορφή. Ο Μονογενής Υιός του Θεού, ο Λόγος έγινε άνθρωπος, κλίνοντας τον Εαυτόν Του στο επίπεδο της ανθρωπότητας. Το μονοπάτι της μετέπειτα ζωής Του - οι διδασκαλίες, τα θαύματα, οι προφητείες, οι θεραπείες, η καρτερία Του στην πείνα και την δίψα, μέχρι και την δίκη Του ενώπιον του Πιλάτου, ο δρόμος του Σταυρού και μετά προς τον Γολγοθά και τον θάνατο - όλα αυτά είναι το μονοπάτι της ταπεινωμένης Του ανθρωπότητας, και μαζί Του, το μονοπάτι της συγκατάβασης του Θεού προς την ανθρωπότητα.

Πώς ήταν η αγάπη του Χριστού; Παρακράτησε κάτι; Παρατηρούσε, ή μήπως μετρούσε τα πνευματικά της χαρίσματα; Μετάνοιωσε για κάποιο πράγμα; Πού επέδειξε τσιγκουνιά; Η ανθρωπότητα του Χριστού δέχθηκε φτυσίματα,

ραπίσματα, σταύρωση. Η θεότητα του Χριστού ήταν πλήρως ένσαρκη, έως το τέλος, μέσα στην φτυσμένη, δαρμένη, ταπεινωμένη και σταυρωμένη ανθρωπότητά Του. Ο Σταυρός - το εργαλείο ενός αισχρού θανάτου - έγινε για τον κόσμο το σύμβολο της αυτοαπαρνούμενης αγάπης. Και δεν υπήρξε τόπος η στιγμή - ούτε από την Βηθλεέμ ως τον Γολγοθά, ούτε σε κηρύγματα ή παραβολές ή στα θαύματα που είχε κάνει - που ο Χριστός να είχε δώσει την παραμικρή αφορμή να νομισθεί πως δεν θυσίαζε ολόκληρο τον Εαυτόν Του και ολοκληρωτικά, για την σωτηρία του κόσμου, ή πως είχε κρατήσει κάτι μέσα Του, κάποιο "άγιο των αγίων" που δεν ήθελε να προσφέρει ή που δεν θα έπρεπε να είχε προσφέρει. Προσέφερε τα δικά Του "άγια των αγίων", την θεότητά Του, για τις αμαρτίες του κόσμου, και εδώ ακριβώς βρίσκεται η θεική και τέλεια αγάπη, σε όλη της την πληρότητα.

Αυτό είναι το μόνο συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε, από ολόκληρη την επίγεια προσφορά του Χριστού. Μήπως όμως η δύναμη της θεικής αγάπης είναι τέτοια επειδή ο Θεός, αν και προσφέρει τον Εαυτόν Του, παραμένει Θεός - δηλαδή, δεν κενώνεται, δεν χάνεται μέσα από αυτή την φοβερή, θυσιαστική αυτο-κένωση;

Η ανθρώπινη αγάπη δεν μπορεί να ορισθεί πλήρως - βάσει των νόμων της θείας αγάπης - διότι στο μονοπάτι αυτό, ο άνθρωπος μπορεί να ερημώσει τον εαυτό του και να χάσει από τα μάτια του εκείνο που είναι απαραίτητο: την σωτηρία της ψυχής του. Εδώ όμως, χρειάζεται να δώσουμε προσοχή μονάχα σε ότι μας δίδαξε ο Χριστός. Είπε: "Όποιος θέλει να με ακολουθήσει, ας απαρνηθεί τον εαυτόν του και να σηκώσει τον σταυρό του." Η αυταπάρνηση είναι η ουσία, και χωρίς αυτήν δεν μπορεί κανείς να Τον ακολουθήσει, χωρίς αυτήν δεν υπάρχει Χριστιανισμός. Μην κρατάς τίποτε για τον εαυτό σου. Παραμέρισε, όχι μόνο τον υλικό πλούτο αλλά και τον πνευματικό, μεταβάλλοντας τα πάντα σε αγάπη Χριστού, σηκώνοντάς το αυτό σαν σταυρό σου. Επίσης είπε - όχι περί του Εαυτού Του, και όχι περί της τέλει αγάπης Του, αλλά περί της αγάπης που μπορεί να προσλάβει η ανθρώπινη ατέλεια - τα εξής: **"3 μείζονα ταύτης αγάπην ουδείς έχει, ίνα τις την ψυχήν (ερμηνεύεται και ως "ζωή") αυτού θή υπέρ των φίλων αυτού"** (Ιωανν.15:13. Πόσο μίζερο και άπληστο είναι, να κατανοείται η λέξη "ψυχή" εδώ ως "ζωή". **Ο Χριστός εδώ μιλά ακριβώς για την ψυχή, για την παράδοση του έσω κόσμου, για την απόλυτη και ανεπιφύλακτη αυτοθυσία ως το ύψιστο παράδειγμα της αγάπης που είναι υποχρεωτική για τους Χριστιανούς.** Και εδώ, πάλι, δεν υπάρχει χώρος για να μεριμνούμε για τους δικούς μας πνευματικούς θησαυρούς. Εδώ παραδίδονται τα πάντα.

Οι μαθητές του Χριστού το ακολούθησαν το μονοπάτι Του. Αυτό γίνεται σαφές, στην σχεδόν παράδοση δήλωση του Αποστόλου Παύλου: **"ηυχόμην γαρ αυτός εγώ ανάθεμα είναι από του Χριστού υπέρ των αδελφών μου, των συγγενών μου κατά σάρκα..."** (Ρωμ.9:3). Και το είπε αυτό, έχοντας δηλώσει ο ίδιος πως: **"ζω δε ουκέτι εγώ, ζη δε εν εμοί Χριστός"** (Γαλ. 2:20). Για τον Παύλο, μια τέτοια απομάκρυνση από τον Χριστό είναι απομάκρυνση από την ζωή, όχι μόνο με την παροδική, κοσμική έννοια της λέξης, αλλά από την αιώνια και άφθαρτη ζωή του μέλλοντος αιώνος.

Τα παραδείγματα αυτά αρκούν, για να μας γνωστοποιήσουν που μας οδηγεί ο Χριστιανισμός. Εδώ πραγματικά δεν επιζητεί η αγάπη "τα εαυτής", ακόμα και αν πρόκειται για την σωτηρία της ψυχής μας. Μια τέτοια αγάπη μας τα

παίρνει όλα, μας στερεί τα πάντα, σχεδόν σαν να μας εξολοθρεύει. Και που μας οδηγεί; Στην πνευματική πτωχεία. Στους Μακαρισμούς δίνεται η υπόσχεση για ουράνια μακαριότητα, σε αντάλλαγμα του να είμαστε φτωχοί με το πνεύμα μας: **"Μακάριοι οι πτωχοί τω πνεύματι, ότι αυτών εστί η βασιλεία των ουρανών"**. Αυτή η αρχή έχει τόσο πολύ αποστασιοποιηθεί από την ανθρώπινη κατανόηση, που ορισμένοι άνθρωποι προσπαθούν να διαβάσουν την λέξη "πνεύμα" σαν μια κατοπινή παρεμβολή, και τα εξηγούν τα λόγια αυτά σαν μια κλήση για υλική ακτημοσύνη και απόρριψη γήινου πλούτου, ενώ άλλοι παρά τρίχα πέφτουν στον φανατισμό να τα εκλαμβάνουν ως κάλεσμα για πνευματική ακτημοσύνη, την απόρριψη της σκέψης και του οποιουδήποτε διανοητικού περιεχομένου. Και όμως, πόσο απλά και ξεκάθαρα μπορούν να ερμηνευτούν αυτά τα λόγια, σε συνάφεια με άλλα Ευαγγελικά κείμενα. Ο άνθρωπος που είναι "πτωχός τω πνεύματι" είναι εκείνος που καταθέτει την ψυχή του για τους φίλους, προσφέροντας αυτό το πνεύμα εξ αγάπης, χωρίς να παρακρατεί τον πνευματικό του πλούτο.

Εδώ γίνεται προφανής η σημασία του μοναχικού όρκου περί αποταγής. Φυσικά δεν αναφέρεται στην υλική αποταγή ή σε μια στοιχειώδη απουσία απληστίας. Εδώ πρόκειται για πνευματική αποταγή.

Ποιο είναι το αντίθετο αυτού; Ποια πάθη αντιστοιχούν στην αρετή της αποταγής; Δύο υπάρχουν, και στην πραγματικότητα συχνά τις συγχέουμε: την τσιγκουνιά και την απληστία. Μπορεί κανείς να είναι άπληστος αλλά ταυτόχρονα να μην είναι τσιγκούνης, μάλιστα μπορεί να είναι και άσωτος. Μπορεί επίσης κανείς να είναι τσιγκούνης αλλά να μην έχει μια άπληστη επιθυμία να αποκτήσει κάτι που δεν είναι δικό του. Και οι δυο περιπτώσεις είναι απαράδεκτες. Και αν είναι απαράδεκτες στον υλικό κόσμο, είναι ακόμα περισσότερο απαράδεκτες στην πνευματική σφαίρα.

Η αποταγή μας διδάσκει, όχι μόνο πως πρέπει να μην επιζητούμε άπληστα κάποια πλεονεκτήματα για την ψυχή μας, αλλά πως δεν πρέπει να είμαστε και τσιγκούνηδες με την ψυχή μας` πως πρέπει να σπαταλάμε την ψυχή μας αγαπώντας, πως πρέπει να αποκτήσουμε γύμνια πνευματικά, πως πνευματικά πρέπει να απογυμνωθούμε εντελώς. Δεν θα πρέπει να έχουμε τίποτε τόσο ιερό η πολύτιμο, που δεν θα ήμασταν πρόθυμοι να το αποχωριστούμε εν ονόματι της αγάπης του Χριστού, σε αυτούς που το έχουν ανάγκη.

Η πνευματική αποταγή είναι ο τρόπος του άγιου σαλού. Είναι η σαλότητα, η εν Χριστώ σαλότητα. Είναι το αντίθετο της σοφίας του αιώνας τούτου. Είναι η μακαριότητα εκείνων που είναι πτωχοί τω πνεύματι. Είναι τα εξώτερα όρια της αγάπης, η θυσία της ίδια της ψυχής μας. Είναι ο χωρισμός μας από τον Χριστό εν ονόματι των αδελφών μας. Είναι η απάρνηση του εαυτού μας. Και αυτό είναι το αληθινό μονοπάτι που μας διδάσκεται με κάθε λόγο και κάθε φράση των Ευαγγελίων.

Πώς συμβαίνει, η σοφία του κόσμου αυτού όχι μόνο έρχεται σε αντίθεση με την εντολή αυτή του Χριστού, αλλά απλώς αποτυγχάνει να την κατανοήσει; Είναι επειδή **ο κόσμος ανέκαθεν έζησε προσαρμόζοντας τον εαυτό του στους νόμους της υλικής φύσης και είχε την τάση να μεταφέρει αυτούς τους νόμους και στην σφαίρα της πνευματικής φύσης**. Σύμφωνα με τους νόμους της ύλης, πρέπει να δεχθώ πως, αν χαρίσω ένα κομμάτι ψωμί, τότε φτωχαίνω κατά ένα κομμάτι ψωμί. Αν χαρίσω ένα ποσό χρηματικό, τότε έχω μειώσει τα διαθέσιμά μου κατά το ποσό εκείνο. Κατ' επέκταση αυτού του

νόμου, ο κόσμος νομίζει πως αν χαρίσω την αγάπη μου, θα είμαι φτωχότερος κατά την ποσότητα εκείνης της αγάπης, και αν χαρίσω την ψυχή μου, τότε θα έχω εντελώς καταστραφεί, διότι δεν θα έχει μείνει τίποτε από μένα για σώσιμο.

Στον τομέα όμως αυτόν, οι νόμοι της πνευματικής ζωής είναι ακριβώς το αντίθετο από τους νόμους του υλικού κόσμου. Σύμφωνα με τον πνευματικό νόμο, κάθε πνευματικός θησαυρός που χαρίζεται, όχι μόνο επιστρέφει στον δότη σαν ένα ολόκληρο και απείραχτο ρούβλι που δίνεται σε ένα ζητιάνο, αλλά αυξάνει και γίνεται ακόμα πιο πολύτιμος. Αυτός που δίνει, παίρνει. Και αυτός που φτωχαίνει, γίνεται πλούσιος. Χαρίζουμε τα ανθρώπινα πλούτη μας και λαμβάνουμε πολύ μεγαλύτερα δώρα από τον Θεό, ενώ αυτός που χαρίζει την ανθρώπινη ψυχή του, λαμβάνει ως αντάλλαγμα την αιώνια μακαριότητα, το θεϊκό δώρο της απόκτησης της ουράνιας βασιλείας. Πώς το λαμβάνει αυτό το δώρο; Απουσιάζοντας από τον Χριστό, σε μια πράξη υπέρτατης αυταπάρνησης και αγάπης, προσφέρει τον εαυτό του σε άλλους. Αν είναι όντως μια πράξη Χριστιανικής αγάπης, αν αυτή η αυταπάρνηση είναι γνήσια, τότε θα συναντήσει τον Ίδιον τον Χριστό, πρόσωπο με πρόσωπο, σε εκείνον που θα προσφέρει τον εαυτό του. Και, κοινωνώντας με αυτόν, κοινωνεί με τον Ίδιον τον Χριστό. Αποκτά ξανά εκείνο που εγκατέλειψε, εν αγάπη, και σε μια αληθινή κοινωνία με τον Θεό. Κατ' αυτόν τον τρόπο το μυστήριο της ένωσης με τον άνθρωπο γίνεται το μυστήριο της ένωσης του ανθρώπου με τον Θεό. Ό,τι χαρίστηκε, επιστρέφει, διότι η αγάπη που εκχέεται, ποτέ δεν λιγοστεύει την πηγή εκείνης της αγάπης, διότι η πηγή της αγάπης μέσα στην καρδιά μας είναι η Ίδια η Αγάπη. Είναι ο Χριστός.

Δεν μιλούμε εδώ για καλές πράξεις, ούτε για εκείνη την αγάπη που μετράει και μοιράζει με μέτρο τις δυνατότητές της, που χαρίζει τους τόκους αλλά κρατάει το κεφάλαιο. Εδώ μιλούμε για ένα γνήσιο στράγγισμα του εαυτού, σε μερική μίμηση της αυτο-κένωσης του Χριστού όταν ενσαρκώθηκε μέσα στην ανθρωπότητα. Κατά τον ίδιο τρόπο οφείλουμε να κενώσουμε και τον εαυτό μας εντελώς, ενσαρκώνοντάς τον κατά κάποιο τρόπο σε μια άλλη ανθρώπινη ψυχή, προσφέροντάς της όλη την δύναμη της θεϊκής εικόνας που βρίσκεται εντός μας.

Αυτό - και μόνο αυτό - ήταν που απορρίφθηκε από την σοφία του κόσμου, σαν μια παράβαση των νόμων της. Αυτό είναι που έκανε τον Σταυρό το σύμβολο θεϊκής αγάπης: **Ιουδαίοις μεν σκάνδαλον, Έλλησι δε μωρίαν**, παρ' ότι για μας είναι η μόνη οδός προς την σωτηρία. Δεν υπάρχει - ούτε μπορεί να υπάρξει - αμφιβολία πως δίνοντας τον εαυτό μας με αγάπη - στον φτωχό, στον άρρωστο, στον φυλακισμένο - θα δούμε μέσα τους τον Ίδιο τον Χριστό, πρόσωπο με πρόσωπο. Μας το είχε πει ο Ίδιος, όταν μίλησε για την Τελευταία Κρίση και πως θα καλέσει ορισμένους στην αιώνια ζωή επειδή Του έδειξαν αγάπη στο πρόσωπο του κάθε δυστυχισμένου και εξαθλιωμένου ανθρώπου, ενώ άλλους θα τους διώξει μακριά Του επειδή η καρδιά τους ήταν χωρίς αγάπη, επειδή δεν Τον βοήθησαν, στα πρόσωπα των πασχόντων αδελφών Του, μέσα στα οποία είχε φανερωθεί σε αυτούς. Αν έχουμε αμφιβολίες για αυτά, βασιζόμενοι στην ανεπιτυχή εμπειρία της καθημερινότητας μας, τότε εμείς οι ίδιοι είμαστε η μόνη αιτία για τις αμφιβολίες αυτές: οι καρδιές μας που δεν περιέχουν αγάπη, οι τσιγκούνικες ψυχές μας, η ατελέσφορη θέλησή μας, η έλλειψη πίστεως στην βοήθεια του Χριστού. Πρέπει κανείς να είναι ένας "δια Χριστόν σαλός" για να περπατήσει αυτό το μονοπάτι ως το τέλος του - και στο τέλος του, ξανά και ξανά, να

συναντά τον Χριστό. Αυτό και μόνο είναι το υπέρτατο Χριστιανικό κάλεσμα για μας.

Και αυτό είναι - πιστεύω - ο ευαγγελικός τύπος ευσέβειας. Θα ήταν όμως λάθος να νομίζουμε πως αυτό μας αποκαλύφθηκε άπαξ και δια παντός μέσα στα τέσσερα Ευαγγέλια και πως διευκρινίσθηκε μέσα στις Επιστολές. Συνεχώς αποκαλύπτεται, και η παρουσία του στον κόσμο είναι συνεχής. Επίσης επιτυγχάνεται συνεχώς μέσα στον κόσμο, και η μορφή της επίτευξής του είναι η Θεία Ευχαριστία, ο πιο πολύτιμος θησαυρός της Εκκλησίας, και η πρωταρχική Της δραστηριότητα μέσα στον κόσμο. Η Ευχαριστία είναι το μυστήριο της θυσιαστικής αγάπης. Εκεί μέσα βρίσκεται ολόκληρο το νόημά της, όλος ο συμβολισμός της, όλη η δύναμή της. Σε αυτήν, ο Χριστός ξανά και ξανά θυσιάζεται εθελοντικά για τις αμαρτίες του κόσμου. Ξανά και ξανά, τις σηκώνει τις αμαρτίες του κόσμου επάνω στο Σταυρό. Και προσφέρει τον Εαυτόν Του - το Σώμα Του και το Αίμα Του - για την σωτηρία του κόσμου. Με το να προσφέρει τον Εαυτόν Του ως τροφή για τον κόσμο, με το να παρέχει την κοινωνία εν τω Σώματι και τω Αίματί Του, ο Χριστός όχι μόνο σώζει τον κόσμο με την θυσία Του, αλλά "χριστοποιεί" κάθε άνθρωπο, και τον ενώνει με την δική Του αυτο-θυσιαστική αγάπη για τον κόσμο. Παίρνει σάρκα από τον κόσμο, την θεώνει αυτή την ανθρώπινη σάρκα, την παραδίδει για την σωτηρία του κόσμου και τον ενώνει τον κόσμο ξανά με αυτή την θυσιασμένη σάρκα- και για την σωτηρία της, και για την συμμετοχή της σε αυτή την θυσιαστική προσφορά. Μαζί με τον Εαυτόν Του - εν Εαυτώ - ο Χριστός επίσης προσφέρει στον κόσμο μια θυσία για την εξαγορά των αμαρτιών μας, σαν να απαιτεί αυτή την θυσία αγάπης από τον κόσμο ως το μοναδικό μονοπάτι προς την ένωση μαζί Του, δηλαδή, προς την σωτηρία. Υψώνει και τον κόσμο επάνω στον Σταυρό, κάνοντάς τον συμμετοχο στον θάνατό Του και την δόξα Του.

Πόσο βαθιά αντηχούν τα λόγια αυτά της Ευχαριστίας: "Τα Σα εκ των Σων, Σοι προσφέρομεν, κατά πάντα και δια πάντα". Εδώ, η Ευχαριστία είναι το Ευαγγέλιο εν κινήσει. Είναι η αεί υπάρχουσα και αεί τελεσθείσα θυσία του Χριστού και των Χριστο-ειδών ανθρωπίνων όντων για τις αμαρτίες του κόσμου. Δια της Ευχαριστίας η γήινη σάρκα θεούται, και θεωμένη πλέον, ξανα-έρχεται σε κοινωνία με την γήινη σάρκα. Κατά αυτή την έννοια, η Ευχαριστία είναι η αληθινή κοινωνία με το θείο. Και δεν είναι παράξενο, που εν αυτή, το μονοπάτι προς την κοινωνία με το θείο είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με την κοινωνία μεταξύ μας. Υπονοεί συγκατάθεση στην προτροπή: "Αγαπήσωμεν αλλήλους, ίνα εν ομονοία ομολογήσωμεν Πατέραν, Υιόν, και Άγιον Πνεύμα, Τριάδα ομοούσιον και αχώριστον".

Η Ευχαριστία χρειάζεται την σάρκα αυτού του κόσμου, ως "ύλη" του Μυστηρίου. Μας αποκαλύπτει την θυσία του Χριστού ως θυσία για λογαριασμό της ανθρωπότητας, δηλαδή, ως την ένωσή Του με την ανθρωπότητα. Μας κάνει "χριστούς", με το να επαναλαμβάνει ξανά και ξανά το μέγα μυστήριο της συνάντησης του Θεού με τον άνθρωπο, ξανά και ξανά κάνοντας τον Θεό ένσαρκο, με ανθρώπινη σάρκα. Και όλα αυτά επιτυγχάνονται, εν ονόματι της θυσιαστικής αγάπης για την ανθρωπότητα.

Αλλά, αν στο κέντρο της ζωής της Εκκλησίας υπάρχει αυτή η θυσιαστική, αυτο-προσφερόμενη ευχαριστιακή αγάπη, τότε που είναι τα όρια της Εκκλησίας; Που βρίσκεται η περιφέρεια αυτού του κέντρου; Εδώ μπορούμε να μιλούμε για ολόκληρη την Χριστιανοσύνη ως μια αιώνια προσφορά της

Θείας Λειτουργίας πέραν των τειχών των εκκλησιών. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει πως πρέπει να προσφέρουμε την αναίμακτο θυσία, την θυσία της αυτο-παραδιδόμενης αγάπης, όχι σε ένα συγκεκριμένο χώρο, επάνω στον βωμό μιας συγκεκριμένης εκκλησίας: ο κόσμος ολόκληρος γίνεται ο ένας βωμός της μίας εκκλησίας, και για την Λειτουργία αυτή, πρέπει να προσφέρουμε την καρδιά μας, σαν άρτο και οίνο, προκειμένου να μεταβληθούν σε αγάπη Χριστού, προκειμένου Εκείνος να γεννηθεί μέσα σε αυτές, ώστε να γίνουν "Θεανθρώπινες" καρδιές, και Εκείνος να τις προσφέρει ως τροφή για τον κόσμο, ώστε να φέρει ολόκληρο τον κόσμο σε κοινωνία με αυτές τις καρδιές μας που έχουν γίνει προσφορά, ώστε με αυτό τον τρόπο να γίνουμε ένα με Αυτόν, όχι για να ζήσουμε εκ νέου, αλλά για να ζήσει μέσα μας ο Χριστός, γενόμενος ένσαρκος στην δική μας σάρκα, προσφέροντας την δική μας σάρκα επάνω στον Σταυρό του Γολγοθά, ανασταίνοντας την δική μας σάρκα, προσφέροντάς την ως θυσία αγάπης για τις αμαρτίες του κόσμου, και δεχόμενος αυτήν ως θυσία αγάπης προς Αυτόν. Τότε πραγματικά θα είναι ο Χριστός πάντοτε, και εν παντί.

Εδώ βλέπουμε πόσο αμέτρητη είναι η Χριστιανική αγάπη. Εδώ είναι η μόνη οδός προς την Χριστοποίηση, η μόνη οδός που μας αποκαλύπτει το Ευαγγέλιο. Τι σημαίνουν όλα αυτά, με την κοσμική, συμπαγή έννοια; Πώς γίνεται να φανερωθεί στην κάθε ανθρώπινη συναναστροφή, ώστε κάθε συναναστροφή μπορεί να είναι μια αληθινή και γνήσια κοινωνία με τον Θεό, μέσω της κοινωνίας με τον άνθρωπο; Σημαίνει πως κάθε φορά, πρέπει κανείς να παραδίδει την ψυχή του στον Χριστό, προκειμένου να την προσφέρει ως θυσία για την σωτηρία εκείνου του συγκεκριμένου ατόμου. Σημαίνει να ενωθώ με εκείνο το πρόσωπο στην εν Χριστώ θυσία, σαν σάρκα Χριστού. Αυτή είναι η μόνη εντολή που έχουμε λάβει μέσω της διδασκαλίας του Χριστού, και που επιβεβαιώνεται κάθε μέρα κατά την τέλεση της Ευχαριστίας. Τέτοιο είναι το μόνο αληθινό μονοπάτι που μπορεί ένας Χριστιανός να ακολουθήσει. Στο φως αυτού του μονοπατιού, όλα τα άλλα γίνονται θαμπά και θολά. Δεν πρέπει όμως να κρίνουμε εκείνους που ακολουθούν τα κατεστημένα, μη-θυσιαστικά μονοπάτια - μονοπάτια που δεν απαιτούν την αυτο-παράδοση, μονοπάτια που δεν αποκαλύπτουν ολόκληρο το μυστήριο της αγάπης. Ούτε, από την άλλη, επιτρέπεται να σιωπούμε για αυτά. Ίσως στο παρελθόν να ήταν δυνατόν, αλλά όχι σήμερα.

Έρχονται τόσο τρομεροί καιροί. Ο κόσμος είναι τόσο εξαντλημένος από τις ουλές και τις πληγές του. Κράζει από τα κατάβαθα της ψυχής του προς τον Χριστιανισμό. Αλλά ταυτόχρονα είναι τόσο απομακρυσμένος από τον Χριστιανισμό, που ο Χριστιανισμός δεν μπορεί, δεν τολμά καν να δείξει μια παραμορφωμένη, μειωμένη και σκοτεινιασμένη εικόνα του εαυτού του. Ο Χριστιανισμός πρέπει να καψάλισι τον κόσμο με το πυρ της Χριστιανικής αγάπης. Ο Χριστιανισμός πρέπει να ανέβει στον Σταυρό εκ μέρους του κόσμου. Πρέπει να ενσαρκώσει τον Ίδιο τον Χριστό μέσα στον κόσμο. Ακόμα και αν αυτός ο Σταυρός, ο αιωνίως υψούμενος ξανά και ξανά, είναι μωρία και για τους νέους Έλληνες μας και σκάνδαλο για τους νέους Ιουδαίους μας, για μας θα συνεχίζει να είναι "αυτοίς δε τοις κλητοίς, Ιουδαίοις τε και Ελλησι, Χριστόν Θεού δύναμιν και Θεού σοφίαν" (Α' Κορ.1:24).

Εμείς, που καλούμεθα να είμαστε "πτωχοί τω πνεύματι", να είμαστε "δια Χριστόν σαλοί", που καλούμεθα σε διωγμό και κακοποίηση - γνωρίζουμε πως αυτό είναι το μόνο κάλεσμα που μας έχει δοθεί από τον διωχθέντα, κακοποιημένο, περιφρονημένο και ταπεινωμένο Χριστό. Και δεν πιστεύουμε μόνο στην Γη της Επαγγελίας και την μέλλουσα μακαριότητα, διότι: και τώρα, αυτή τη στιγμή, στη μέση αυτού του κατηφούς και απελπισμένου κόσμου, ήδη γευόμαστε αυτήν την μακαριότητα, όποτε - με την βοήθεια του Θεού και κατά την εντολή Του - απαρνιόμαστε τον εαυτό μας, όποτε έχουμε την δύναμη να προσφέρουμε την ψυχή μας για τους γείτονές μας, όποτε, εν αγάπη, δεν επιδιώκουμε ο,τιδήποτε για τον εαυτό μας.

Σημειώσεις

1. Εργάτες της Πίστης

2. Η ομάδα επισκόπων, ιερέων και πιστών, με έδρα τους το Καρλόβτσι της Σερβίας, οι οποίοι μετά το 1921 δήλωσαν τον εαυτό τους διοικητικά ανεξάρτητο από τον Πατριάρχη της Μόσχας, Άγιο Τύχωνα. Στη συνέχεια προχώρησαν στην δημιουργία της Ρωσικής Εκκλησίας Εκτός της Ρωσίας (Russian Orthodox Church Outside of Russia - ROCOR). Σε αυτή την -σχισματική τότε- Εκκλησία ανήκε ο π. Σεραφείμ Ρόουζ. Μόλις τα τελευταία χρόνια το σχίσμα με την Ρωσική Εκκλησία επουλώθηκε και υπάρχει σήμερα κοινωνία μεταξύ της ROCOR και του Ρωσικού Πατριαρχείου.

3. Ιστορική περιφέρεια και πρώην ηγεμονία της δυτικο-κεντρικής Ρωσίας. Με κέντρο της την Μόσχα, ιδρύθηκε γύρω στα 1280 και υπήρξε ανεξάρτητη οντότητα μέχρι τον 16ο αιώνα, όταν ενώθηκε πια με μια άλλη ηγεμονία για να σχηματίσει τον πυρήνα της πρώιμης Ρωσικής αυτοκρατορίας. Το όνομα μετά χρησιμοποιήθηκε για να υποδηλώσει την διευρυμένη πλέον περιφέρεια.

4.

5. "Το Συμπόσιο Μέσα στο Λοιμό" είναι ο τίτλος ενός έργου του Πούσκιν που δημοσιεύθηκε γύρω στο 1830 και βασίζεται πάνω στο έργο του John Wilson, "Η Πόλη του Λοιμού".

6. Μια αναφορά στο ποίημα του Πούσκιν "Ο Προφήτης", που τελειώνει με τα λόγια: "και φλέξε τις καρδιές των ανθρώπων με τον Λόγο Σου."

Μετάφραση: A. N.